

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМЕНІ ПРОФЕСОРА К. Ф. ШУЛЬЖУКА**

Дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

**ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
АДВЕРБІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ
В ІДІОСТИЛІ Ю.ВИННИЧУКА**

Виконала студентка VI курсу групи У-61
спеціальності 014 «Середня освіта
(Українська мова і література)»
Дубенчук Аліна Олександрівна

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент
Волос Наталія Петрівна

Рецензент – канд. філол. наук, доцент
Шийка Світлана

Рівне – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ВЧЕННЯ ПРО ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ.....	8
1.1. Традиційний підхід до визначення типології членів речення.....	8
1.2. Сучасні підходи до класифікації другорядних членів речення.....	15
1.3. Обставина/детермінант як компонент формальної/семантичної структури речення.....	22
Висновки до 1 розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЮВАННЯ ОБСТАВИН У РОМАНАХ Ю.ВИННИЧУКА: СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ.....	30
2.1. Специфіка функціювання обставин в аналізованих творах.....	30
2.2. Парадигма речення.....	35
2.3. Семантичні різновиди обставин.....	37
2.3.1. Обставина місця.....	40
2.3.2. Обставина часу.....	41
2.3.3. Обставина способу дії, міри і ступеня.....	43
2.3.4. Обставини причини, мети, умови, допусту.....	44
2.4. Типові засоби вираження обставин.....	46
Висновки до 2 розділу.....	48
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЮВАННЯ АДВЕРБІАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ У РОМАНАХ Ю.ВИННИЧУКА: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	49
3.1. Особливості реалізації адвербіальних синтаксем.....	49
3.2. Структурна схема речення.....	52
3.3. Різновиди адвербіальних синтаксем в аналізованих романах.....	58
Висновки до 3 розділу.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ВСТУП

Сучасна граматична наука намагається усіляко зацентувати увагу на концепціях, котрі вмотивовано доводять виправданість різноаспектності та системності досліджень поняття «речення» як основної синтаксичної одиниці-конструкції.

Тому перспективними стали розвідки, у яких чітко простежується своєрідність комунікативних та прагматичних впливів на внутрішньомовну організацію, з-поміж яких важливими є виявлення особливостей формально-синтаксичних зав'язків та їх взаємодія із смисловими відношеннями, встановлення ознак парадигматичного рівня.

Традиційні синтаксичні теорії, які дотримуються комплексності в описах, намагаються поглибити свої дослідження типологічного та структурного багатства синтаксичних одиниць обґрунтуванням значення для певної структури її семантичної наповненості та функційного навантаження, виявлення якого через комунікативну вмотивованість призвело до зосередженості на поясненні з позицій антропоцентризму. Оскільки саме людина з допомогою мовних та реченнєвих засобів творить уявлення про світ.

Багатоаспектність у визначенні речення призвела до виправданого інтересу до проблем його компонентного наповнення.

Традиційно з позиції комплексності аналізу розглядають речення, як будову, яку членують на певні компоненти (мінімальні синтаксичні одиниці, члени речення, синтаксеми тощо).

Переорієнтація уваги на функційний аспект (взаємозумовленість формальних та семантичних ознак) спричинила зміну в поділі на ряди членів речення – власне-члени речення (одиниці формально-синтаксичного рівня) і синтаксеми (компоненти семантико-синтаксичного рівня).

Теоретичні принципи комунікативної організації, яка реалізується в актуальному членуванні, доповнили системність диференціації членів речення завдяки їх комунікативно-позиційними характеристиками.

Натепер вітчизняне мовознавство представлено науковими концепціями, в основу яких покладено різні погляди на аналіз компонентів речення: формально-синтаксичний погляд презентовано в наукових розвідках І. Р. Вихованця, А. П. Грищенка, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітка, Н. Л. Іваницької та ін.; компоненти семантичного різновиду (так звані глибинні відмінки, аргументи, синтаксеми тощо) розглянуто у дослідженнях Н. М. Арват, О. Г. Межова, та ін.; синтаксемний аналіз репрезентовано в теоретичних роботах І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітка, Н. Л. Іваницької, О. В. Кульбабської, Т. Є. Масицької, О. Г. Межова, М. В. Мірченка, М. Я. Плющ, М. І. Степаненка та ін.; синкретизм другорядних членів речення розробляли у своїх працях А. П. Загнітко, Ю. Ю. Наливайко, В. П. Олексенко, Л. В. Шитик та ін.

Однак попри таку наукову зацікавленість проблемою вивчення другорядних членів речення, деякі питання залишаються **актуальними** і надалі, оскільки час від часу змінюються пріоритети їхнього осмислення.

Теоретичну основу дипломної роботи становлять праці з теорії простого речення, питань типології другорядних членів, зокрема різних обставин, одиниць семантичного рівня – синтаксем: Н. М. Арват, Ф. С. Бацевича, І. К. Білодіда, Л. А. Булаховського, І. Р. Вихованця, Н. В. Гуйванюк, П. С. Дудика, А. П. Загнітка, Н. Л. Іваницької, Л. М. Кадомцевої, О. В. Кульбабської, Б. М. Кулика, М. В. Мірченка, О. С. Мельничука, А. К. Мойсієнка, М. Я. Плющ, О. О. Потебні, І. І. Слинька, К. Ф. Шульжука та ін.

Тема магістерської праці – особливості функційно-семантичного потенціалу адвербіального простору в ідіостилі Ю. Винничука.

Об'єктом пропонованого дослідження є семантичні типи адвербіальних (обставинних) компонентів як членів простого речення або компонентів предикативних частин складних структур у доробку Ю.Винничука.

Предмет аналізу становить формальна та семантична структура простих та складних речень, функційна семантика цих синтаксичних одиниць в аналізованих реченнях.

На тлі загальної проблематики встановлюємо **мету** дослідження: з'ясувати типологію адвербіальних компонентів як елементів простого речення чи предикативних частин складної конструкції в доробку Ю.Винничука, їх комунікативне значення та функційний потенціал для художніх творів загалом.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) системно проаналізувати здобутки традиційного мовознавства щодо визначення поняття «обставина» як одного із різновидів другорядних членів речення формальної структури речення;
- 2) з'ясувати стан вивчення цього питання сучасними лінгвістами, зосередивши увагу на виявленні особливостей адвербіальних синтаксем (одиниці семантичного рівня речення), які є корелятами обставин;
- 3) створити картотеку ілюстративного матеріалу та систематизувати типи обставин/адвербіальних одиниць в аналізованих текстах творів;
- 4) схарактеризувати формальну та смислову своєрідність речень із обставинними/адвербіальними компонентами із художнього спадку Ю.Винничука;
- 5) зосередитися на функційні основі авторського вживання цих одиниць;
- 6) встановити частотність функціювання типів обставин, їх засоби вираження;

- 7) визначити особливості ідіостилю Ю.Винничука щодо своєрідності використання семантичних груп обставин/адverbіальних компонентів в аналізованих творах.

Джерелом фактичного матеріалу стала картотека простих мовленнєвих структур та предикативних частин складних речень, укладена шляхом суцільної вибірки із текстів романів із романів «Діви ночі» (1991), «Мальва Ланда» (2000), «Весняні ігри в осінніх садах» (2005), «Груші в тісті» (2010), «Танго смерті» (2012), «Вілла Деккера» (2021) Юрія Винничука. Фактичний матеріал подано в мінімальному контексті, що дозволяє об'єктивно розкрити семантичну типологію та функційне призначення обставинних/адverbіальних компонентів у структурі синтаксичної одиниці-конструкції. Кількість ілюстративного матеріалу становить понад 435 одиниць.

Методи дослідження. Особливості об'єкта та обумовлені в магістерському проєкті завдання зумовили використання різних методів. Для встановлення семантичної та функційної своєрідності типології обставинних/адverbіальних компонентів на матеріалі романів Ю.Винничука використано *метод аналізу мовознавчої літератури, описовий* (для інтерпретації напрацьованого матеріалу), *зіставний* методи (для виявлення відмінностей у функціюванні складнопідрядних речень з підрядними прислівними частинами в аналізованих творах), а також методика *компонентного аналізу*, який є складовою *структурного методу* (для дослідження системних семантичних та формальних зв'язків між предикативними частинами складних конструкцій), і кількісних підрахунків. Наукове дослідження здійснювалося на основі відомих положень про зв'язок мови і мовлення, мови і мислення, актуальності членування та формального рівня мови, співвідношення змісту й форми мовних одиниць.

Наукова новизна дипломної роботи обумовлена предметом та об'єктом дослідження й полягає в тому, що вперше в українській лінгвістичній науці здійснено системний аналіз типології адвербіальних (обставинних) одиниць на матеріалі текстів творів Ю.Винничука. Зосереджено прискіпливу увагу на розгляді авторського використання семантичних різновидів обставин та засобів та їх морфологічного вираження. З'ясовано частотність використання цих одиниць, що становить одну із рис особливостей індивідуального стилю майстра рідного слова.

Практичне значення дипломного проєкту полягає в тому, що результати, а також проаналізований матеріал можуть бути використані для подальшого дослідження теоретичних проблем як сучасної, так і традиційної синтаксичної науки. Положення, викладені в роботі, знайдуть своє застосування при написанні методичних розробок із синтаксису як простого, так і складного речення української мови, навчально-методичних посібників відповідної тематики, курсових, магістерських робіт, при підготовці спецсемінарів із синтаксису типології другорядних членів речення, а саме різновиду обставини речення, у процесі вивчення української мови в старшій ланці загальноосвітніх закладів, методичних розробок із синтаксису української мови.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні теоретичні положення, а також практичні результати дослідження виголошувалися на: звітній конференції професорсько-викладацького складу РДГУ (травень 2023 р.); IX Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Лінгвістичні студії молодих дослідників» пам'яті професора К. Ф. Шульжука (23.05.2023 р.); VIII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми лінгвістичної семантики» (17.11.2023 р.).

Публікації. Проблематику та основні положення магістерського дослідження викладено в 1 публікації (*Лінгвістичні студії молодих дослідників* : Зб. наук. праць. Рівне : РДГУ. Вип. 13. 2023).

Структура та обсяг магістерського проєкту зумовлена метою та завданнями аналізу. Робота складається зі вступу, трьох розділів мовознавчого спрямування, висновків, списку використаної літератури (121 позиція), списку використаних джерел (6 позицій). Повний (загальний) обсяг роботи 87 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ВЧЕННЯ ПРО ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

1.1. Традиційний підхід до визначення типології членів речення

Будь-яке речення, як відомо, покликане виражати закінчену думку, передавати ту чи іншу картину об'єктивної реальності.

Усебічний аналіз речення зорієнтований насамперед на з'ясування своєрідностей граматичної організації певної синтаксичної конструкції у зв'язку з вираженням його змісту. Це є складною системою взаємозв'язаних одиниць.

Дослідження будови синтаксичних конструкцій передбачає членування його складу на певні компоненти.

Історично, зважаючи на розвиток мисленнєвої діяльності людини, первинним типом базових, елементарних, речень у кожній мові вважають прості конструкції, утворені з окремого слова чи найменш об'ємного сполучення слів. Саме вони в майбутньому лягли в основу поняття «синтаксичної будови мови». Ці синтаксичні одиниці містять лише один синтаксичний центр і є базою для утворення складних структур та текстів.

Дискусійними досі залишаються питання виокремлення та тлумачення членів речення як структурних елементів синтаксичних конструкцій, більшість із яких не підлягає повному трактуванню з огляду на прадавність формування речень, їхню розмаїтість і зміни в структурній будові, семантичну і стилістичну сутність.

Найдавнішою й випробуваною часом синтаксичною моделлю речення є *модель членів речення*.

Учення про члени речення створене зусиллями представників:

- *логіко-граматичного* (прирівнювали речення до судження),

- *психологічного напрямів* (О. Потебня та ін. виділяли психологічний підмет і присудок).
- *формально-синтаксичний напрям* (тлумачення членів речення на основі формальних, структурних властивостей).

Формально-граматична структура простого речення (сюди ж можна віднести і предикативну частину складного речення, яка структурою дорівнює простому реченню) утворена різними за функційною роллю компонентами – членами речення: головними та другорядними.

Функцію повідомлення із формального боку виконують головні члени двоскладного речення – підмет і присудок, поєднувані найважливішим у структурі речення предикативним зв'язком, який організовує структурний центр речення та створює умови для реалізації предикативності і предикації, або недиференційований на підмет чи присудок головний член односкладного речення.

Обидва головні члени двоскладного речення – підмет і присудок – становлять основу його синтаксичної будови, є диференційною ознакою реченнєвої двоскладності.

Натепер і досі питання щодо визначення статусу головних членів речення залишається дискусійним у синтаксичній науці.

Будова будь-якого речення містить обов'язкові і факультативні члени речення. Класифікація ж членів речення на головні та другорядні в основному є адекватним їх структурному та семантичному призначенню в реченні.

На думку А. П. Загнітка, формальна роль членів речення визначається:

1) їх участю у вираженні компонентів думки (суб'єктно-предикатна структура);

2) їх роллю в блокові слів, що витворює багатослівний член речення [49, с. 174].

Аналіз першого критерію засвідчив формальну обов'язковість компонентів речення, що формують структурну схему речення. Як відомо, головні синтаксичні позиції у двоскладній конструкції належать підмету та присудку (незважаючи на їх засоби вираження), в односкладному реченні це місце займає головний член речення і другорядний член.

«Головні члени речення, – на слушну думку К.Ф. Шульжука, – це повнозначні лексичні компоненти речення (підмет і присудок), що становлять його синтаксичний центр» [119, с. 68].

Ознакою розрізнення цих елементів є їх входження до граматичної основи речення, що складається тільки з головних членів речення.

Традиційно у двоскладному реченні виділяють підмет і присудок, поєднує які предикативний синтаксичний зв'язок, якому притаманна своя особлива форма – координація. «У координації як формальному вияві предикативного зв'язку, – зазначає І.Р. Вихованець, – об'єднано форми керування та узгодження» [23, с. 214]. Під цим дослідник розуміє те, що присудок вимагає від підмета-іменника форму називного відмінка, а підмет натомість підпорядковує собі присудок, зважаючи на форми його числа, особи та роду.

Як відомо, у двоскладному реченні підмет та присудок перебувають в опозитивних відношеннях: підмет визначається завдяки протиставленню присудкові, а присудок – завдяки протиставленню підметові. Коли такого протиставлення немає в реченні, то виділяють недиференційований головний член речення, який не можна класифікувати ні як підмет, ні як присудок, а виступає просто головним членом односкладного речення [119, с. 68].

Натепер більшість дослідників погоджуються, що розуміння теорії головних та другорядних членів речення розподіляється в часі на такі періоди:

- період класичного (традиційного) мовознавства;
- період сучасної лінгвістики.

У період розвитку думки класичного мовознавства виформувалося традиційне вчення про члени речення.

Найбільш вираженою науковою позицією щодо системи членів речення була теорія зарубіжного лінгвіста М. Греча.

До цього переважно користувалися терміном «частини слова», що застосовувався на морфологічному і на синтаксичному ярусах мовної системи.

Наступний етап пов'язаний із уніфікацією терміносистеми як головних, так і другорядних членів речення та рівня їх співвіднесеності.

У цей час (XIX ст.) вже чітко окреслювали окремо підмет, присудок і зв'язку. Особливо зосередили увагу на відповідності компонентів речення та одиниць судження, а також на аналізі своєрідності синтаксичних функцій та їх значення другорядних членів речення.

Питання визначення типології членів речення та їх властивостей частково опрацьовувалося ще античними філософами Протагором та Аристотелем, котрі погрупували речення з урахуванням комунікативної мети. Наступний етап прийшовся на активну наукову роботу Платона (учень Аристотеля), який поділив речення на дві частини – ім'я та дієслово, тобто відповідно до сучасної класифікації – на підмет та присудок.

Системний підхід до питання визначення понять «підмет» та «присудок» зосереджено в працях вітчизняних лінгвістів XIX ст. – початку XXI: О. Потебні, О. Курило, Є. Тимченка, І. Вихованця, Н. Іваницької, А. Загнітка, К. Шульжука та інших.

Як зазначалося вище, традиційно в лінгвістиці найбільш обґрунтованими є три підходи до вивчення теоретичних основ членів речення: логіко-граматичний; психолого-граматичний; формально-граматичний.

У східнослов'янському мовознавстві представники логіко-граматичного напрямку визначали підмет як предмет, про який судять. Згодом для визначення

підмета стали використовувати відомості про формальні засоби його вираження.

Лінгвісти надавали підметові, як головному члену панівного складу, перевагу над присудком, а також робили впевнені кроки у спробах ототожнення головних членів речення з логічними категоріями судження (підмет із суб'єктом, а присудок із предикатом).

Дослідженням проблеми визначення головних членів речення займався також О. О. Потебня, який йде шляхом зближення членів речення з частинами мови. На думку ученого, «особова форма дієслова є тим самим присудком; ім'я у прямому відмінку, не узгоджуване з іншим, є підметом» [цит. За Шульжуком, 119]. Дещо подібними є думки німецького лінгвіста Г.Пауля.

У структурі двоскладного речення можна виділити: *головну субпозицію* (підмет і присудок) і *неголовну* (детермінант, компонент причленної залежності від одного члена речення, дуплексив) [49].

Натепер традиційне вчення про моделі членів речення містить безперечні **досягнення** та явні **суперечності** тверджень.

Найбільшим **досягненням** є обґрунтування поділу на *головні та другорядні члени речення*. Ядром цього поділу є неоднаковий стосунок членів речення до побудови реченнєвої структури, до того ж диференційна ознака є суто формальна: входження чи не входження певного члена речення до предикативної основи висловлювання, тобто до того мінімуму. Предикативну основу простої синтаксичної конструкції складають тільки головні члени речення. Традиційно членували головні члени речення на підмет та присудок.

Другим значимим **досягненням** традиційного вчення є *високий ступінь граматичної абстракції у виокремлених членах речення*. Йдеться про помітне абстрагування від комунікативної та смислової організації речення. Згідно з комунікативним поглядом значущість будь-якого члена речення визначається реалізацією комунікативного завдання.

Отже, формальний підхід щодо поділу членів речення на головні й другорядні спрямовано не на речення як мовленнєву одиницю з конкретним лексичним наповненням, а на речення як абстрактну синтаксичну конструкцію, абстрактну схему.

Слабким проявом традиційного вчення про члени речення є насамперед *неодноримість ознак*, покладених в основу класифікації членів речення. Підмет та присудок класифіковано з наданням переваги формальним показникам. Класи ж другорядних членів речення виділяють на основі значеннєвого критерію, проте з урахуванням формальних ознак.

Тому традиційне вчення про члени речення привернуло увагу до форми і смислової природи компонентів простої синтаксичної структури, до їх різної ролі в побудові синтаксичної конструкції.

Теоретична цінність цього вчення забезпечила функційну диференціацію членів речення, зумовлену насамперед значенням опорного слова, синтаксичною позицією в реченні, характером синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень тощо.

Класичне вчення про члени речення виявило відносну самостійність і водночас можливу несиметричність формальної й значеннєвої організації простого речення.

Критично підійшов до осмислення традиційності у визначенні членів речення А. П. Загнітко.

Основним недоліком, на думку Н. Л. Іваницької, традиційного вчення про головні й другорядні члени речення є поєднання у тлумаченні члена речення семантичних і формальних ознак і розмежування на підставі цього конкретних членів речення [52, с. 157].

Отже, ми переконалися, що натепер погляди щодо цього питання не є цілком вмотивованими. Насамперед це стосується особливостей типології

форм компонентів у синтаксичній структурі, формою синтаксичного зв'язку між ними, різновидом смислових відношень.

Наше дослідження теоретичної бази засвідчило, що на середину ХХ ст. припали зміни в осмисленні деяких синтаксичних явищ. Зокрема накопичена інформація зумовила інтерес до виявлення насамперед нових функцій синтаксичних конструкцій у мовному середовищі. Розпочався етап в мовознавстві визначення речення як основної одиниці мови, яка виконує комунікативну функцію і є предикативною одиницею із властивим їй основними ознаками.

1.2. Сучасні підходи до класифікації другорядних членів речення

Мовній системі властиве явище асиметрії мовного знака, яке не залежить від відсутності розмаїття засобів вираження чи обмеженістю людської свідомості. Насамперед причина полягає у своєрідності вираження плану значення. Асиметричність – це процес, в основі якого лежить відсутність співвіднесеності форми і змісту.

Синтаксичний рівень характеризується цілим рядом прикладів такої невідповідності. Зокрема варто зазначити, що через неоднозначність формальної (компонентної) будови речення та його семантичної структури виникає зміна в компонентному складі конструкції, який має своєрідне лексичне наповнення із особливою індивідуальною семантикою, що запрограмована актуальним членуванням та прагматичними чинниками. Для того, щоб речення як одиниця мови реалізувалося в мовленні у вигляді висловлення необхідно мовцю зробити вибір певного морфологічного вираження та зреалізувати це у реальних актах спілкування. Інтерес мовця до ситуації виявляє актуальне членування речення, тобто визначення теми і реми,

які забезпечують насамперед першочерговість необхідної думки у висловленні.

На слушну думку О. Кульбабської, окрім того, важливе значення має прагматичний чинник реалізації речення, що об'єднує такі аспекти, як інформаційний обсяг висловлення, фонд спільних знань співрозмовників, прагматичний аспект мовлення, етичні норми, прийняті в суспільстві, інтенція мовця, його мовна компетентність [67, с. 41].

Проблема аналізу речення як комунікативної одиниці, якій властива асиметрія, безпосередньо залежить від багатоаспектності його розуміння.

Якщо речення як синтаксична одиниця-конструкція представлене лише предикативною основою, тобто головними членами речення, то має назву *непоширеного* (ядерного, елементарного). Ядерна структура, зазвичай, поширюється такими компонентами, що залежать від інших членів речення (насамперед, головних) і при цьому виконують пояснювальну або уточнювальну функції до них.

Такі члени речення називаються другорядними, оскільки не беруть участі в конструюванні граматичної основи і цим протиставляються головним синтаксичним компонентам. Однак конструктивне членування, за яким розмежовують головні і другорядні члени речення, не завжди відповідає членуванню смислового: з погляду змісту (повідомлюваної інформації) другорядні члени можуть виявитися комунікативно вагомішими за головні.

Натепер більшість питань про другорядні члени речення і досі залишається найскладнішим та дискусійним у синтаксичній науці сучасної української літературної мови.

Започатковане зарубіжними лінгвістами традиційне **вчення про другорядні члени** не відповідає сучасному тлумаченню будови реченнєвої одиниці. Воно ґрунтується на формально-граматичному понятті про підпорядковану, тобто другорядну, роль усіх слів у реченні, крім підмета й

присудка. Диференційними ознаками будь-якого другорядного члена речення при цьому вважали синтаксичні відношення і синтаксичні зв'язки, які виникають між ним і пояснюваним ним членом, тобто розглядали за синтаксичним вживанням і за семантикою.

Поняття «*поширювачі*», яке стало популярним в останні десятиліття, є значно більш точним, оскільки окреслює розгляд і диференціацію усіх членів конструкції з двох боків:

- з боку їхньої участі у формальній організації речення та з боку їхнього значення.

Сучасне бачення різних поглядів на природу другорядних членів речення реалізується такими поняттями:

- **традиційний план** (при цьому виділяють 3 основні, традиційні, їх типи – *означення, додаток, обставини* за синтаксичним вживанням і семантикою, які часто не збігаються) зважаючи на останні досягнення наукової думки;
- **детермінанти**;
- **дуплексиви**, або предикативні означення – (лат. duplex – подвійний, двосторонній) – другорядні члени речення, яким властива подвійна залежність, здебільшого від предикативного, зрідка й від іншого другорядного члена речення; відбувається взаємодія, складання двох предикативних одиниць в одне ціле: *Досі дівчина вважала його за дуже ще молодого; Досі дівчина вважала, що він ще дуже молодий*. Як бачимо, повнозначне дієслово є один із засобів вираження предикативів, а інший має різні форми вираження і служить для характеристики об'єкта (найчастіше особи), що виконує якусь дію або перебуває в певному фізичному, емоційному чи духовному стані;
- поширювачі з корелятивним зв'язком – **корелятиви** або прикладки;

- окрему групу презентовано *різновидами*, які розглядають як проміжні, або *синкретичні*, члени речення.

Із поширенням функціювання у мовознавстві ідеї дослідження другорядних членів речення з формально-граматичного та з *семантико-синтаксичного підходу* з-поміж усіх другорядних членів почали виокремлювати (на думку І. Вихованця, це залежність від слова чи від предикативного ядра) такі групи:

- *прислівні* другорядні члени (компоненти словосполучення, у тому числі і з двоспрямованими зв'язками);
- *детермінанти* (так звані обставинні компоненти).

Група вітчизняних вчених намагається обґрунтовано довести необхідність поряд із традиційними другорядними членами визначати й семантичні компоненти речення (*Н. Н. Арват, І. Р. Вихованець, О. Кульбабаська*).

Відомі граматисти здійснили спробу замінити поняття другорядних членів на поширювальні або конститутивні чи неконститутивні члени, а також зосередилися на їх розгляді паралельно із семантичними компонентами (*І. І. Слинько, Н. Л. Іваницька*), поглибивши *вчення про поширювачі структурної схеми* або поширювальні члени речення.

Заміна поняття *другорядний член речення* поняттям *поширювальних членів речення* можна пояснити значенням і роллю неголовних членів у побудові конструкції. Дехто із синтаксистів вважає базою структурної схеми речення головні члени, які виражають його граматичне значення. Тому головні компоненти для структури та семантики речення є істотними одиницями. Усі інші слова в реченні лише поширюють та уточнюють у різний спосіб ядро речення, не визначаючи і не формуючи його структурної схеми, а тому і не виконують функцію протиставлення головним компонентам як неосновні, другорядні одиниці. В українському мовознавстві цей погляд поділяє

І. І. Слинко, зауважуючи при цьому, що «...найбільш переконливим виявляється визнання того, що поняття про члени речення все ж потрібне, але не у вигляді головних і другорядних чи головних і поширювальних членів, а членів предикативної основи і поширювальних членів» [102].

Деякі зарубіжні мовознавці спробували відмовитися від поняття «члени речення» і запропонувала поняття «семантичного компонента».

Який ж із поглядів є близьким до науково-обґрунтованого бачення проблеми?

Кожен із поглядів має своїх прихильників, які намагаються з урахуванням виваженості пояснення окреслити цілий ряд недоліків та хибності протилежного погляду, заперечити доцільність відповідного трактування аналізованої проблеми, уніфікувати більш переконливі аргументи на користь свого трактування.

Ці теорії є різними аспектами у відтворенні одного і того ж синтаксичного явища.

Одна із концепцій презентує статичну модель речення, оскільки окреслює характерні риси членів речення, зокрема:

- що позначає член речення (і як наслідок цього – на яке запитання відповідає),
- чим виражається (первинні і вторинні способи вираження),
- від якої частини мови залежить,
- який тип зв'язку з головним словом.

Щодо іншої концепції, то вона є відображенням динамічної моделі синтаксичної конструкції, оскільки насамперед описує процес побудови речення: утворення його ядра – мінімальної структурної схеми, поширення і утворення розширеної структурної схеми тощо. Вона безпосередньо пов'язана з семантичним і комунікативним аспектами вивчення реченнєвих одиниць, без яких неможливо висвітлити динаміку структурування мовленнєвих компонентів.

На думку більшості дослідників, на сучасному рівні розвитку граматичної науки оптимальним та логічним варіантом опису моделей членів речення (зокрема, другорядних) вважається комплексне об'єднання різних аспектів їхнього опису.

Отже, основним критерієм виділення і диференціації другорядних членів речення, як і головних, виступає їхнє граматичне значення, тобто семантико-синтаксичні відношення, у які вони вступають з поширюваними компонентами – головними чи іншими другорядними членами.

Щодо загальної характеристики другорядних членів речення, то встановленням критеріїв, як виокремити та розмежувати другорядні члени речення, почали займатися ще О. Потебня, Л. Булаховський та інші видатні українські лінгвісти.

Традиційне, класичне, вчення про загалом другорядні члени речення базується на їхніх формально-синтаксичних ознаках набагато менше, аніж теорія про головні члени речення. В основі критеріїв розрізнення другорядних членів лежить поєднання формальних та значеннєвих ознак у різних співвідношеннях щодо кожного їхнього класу. Це зумовило розбіжності у поясненні диференційних ознак класів другорядних членів та серйозні дискусії навколо принципів їхньої класифікації.

Найбільш обґрунтованим визначенням **другорядних членів речення** є таке трактування: повнозначні лексичні компоненти речення, що поширюють безпосередньо або опосередковано (через інші другорядні члени) головні члени речення (підмет та присудок) чи головного члена односкладного речення, конкретизуючи їхнє значення, водночас можуть самі підпорядковувати інші (теж другорядні) члени речення.

Їх функція – це здебільшого пояснення головних членів речення, у зв'язку з чим дехто номінує ці одиниці пояснювальними, наявність таких компонентів у реченні не завжди є обов'язковою.

Другорядними їх називають лише з погляду структури, а не змісту, оскільки саме вони нерідко є носіями основного значення. Наприклад: речення *Батьки люблять* набуває повноти змісту тільки завдяки другорядним членам: *Батьки люблять (чийх?) своїх (кого?) дітей*.

У сучасних посібниках для загальноосвітніх закладів та закладів вищої освіти зберігається традиційний, класичний, підхід до визначення та опрацювання другорядних членів речення, які розглядаються як логіко-граматичні категорії (виокремлення другорядних членів речення з увагою до їхнього значення). Такий погляд на другорядні члени речення узвичаївся у вітчизняній науці ще на початку ХХ ст., хоча перші відступи від нього вже фіксуємо навіть в академічній граматиці української мови «Курс сучасної української літературної мови» (1951 р.) за редакцією Л. Булаховського.

Оскільки «слова можуть переходити з одного лексико-граматичного розряду в інший, а у структурі речення така ж форма слова залежно від її відношення до іншого слова може виконувати різні синтаксичні функції, — інколи визначити, яким членом речення є те чи те слово, буває нелегко» [70].

Основа поділу другорядних членів речення на обставини, додатки і означення — це логічні поняття обставини, об'єкта та атрибута. Ці логічні категорії мають опору у граматичних формах відповідних членів речення. Так, морфологізованою формою вираження додатка є Зн.в. іменника (займенника) без прийменника; граматичним вираженням обставини є прислівник або дієприслівник; найтиповішим вираженням означення є прикметник, дієприкметник, керований іменник.

Якщо член речення має морфологізоване вираження, то такі одиниці доволі легко кваліфікуються. Більше проблем виникає при розмежуванні додатків, обставин та означень тоді, за умови, коли відповідні логічні категорії не мають бази у граматичних формах. Тоді основним критерієм розмежування виступають смислові (логічні) питання. Допоміжним параметром є лексична

семантика, тип синтаксичного зв'язку, контекст (*одружений (з ким?) з Надією* // *одружуватися (як?) з надією*).

При розмежуванні типів другорядних членів речення керуються насамперед такими критеріями:

- участь другорядних членів речення у формуванні структурної схеми синтаксичної конструкції (номінативний мінімум речення);
- морфологічне вираження другорядних членів речення (обставини найчастіше виражено прислівниками, прийменниково-відмінковими формами, відмінковими формами, інфінітивами);
- характер синтаксичного зв'язку другорядних членів речення з головним і між собою;
- змістові синтаксичні відношення між головними і другорядними членами речення;
- синтаксична позиція другорядних членів речення в реченні;
- семантико-синтаксичні функції, які реалізує другорядний член речення.

З урахуванням синтаксичної функції другорядні члени речення поділяються на:

- додатки,
- означення,
- обставини.

Отже, на обґрунтовану думку більшості вітчизняних лінгвістів, кожен другорядний член речення є носієм основного значення:

- *означення* виражає (граматичне трактування цього терміну) ознаку предмета, прикладка дає предметові другу ознаку-назву,
- *додаток* позначає об'єкт дії,
- *обставина* характеризує спосіб дії, місце, час, причину, умову.

1.3. Обставина/детермінант як компонент формальної/семантичної структури речення

З урахуванням обґрунтування визначення поняття «речення» як комунікативної одиниці з позиції різноаспектності, зокрема формального та семантичного підходів, визначають два рівні компонентів:

- формальний рівень – члени речення – другорядні члени речення: означення, додаток, обставина;
- семантичний рівень – синтаксеми – первинні та вторинні синтаксеми: атрибутивні, адвербіальні (практично ті ж самі обставини) поширювачі та ін.

Тому поняття «обставини» слід розглядати з позиції формальної будови речення та семантичної структури, тобто той компонент речення, який розглядають із семантичного та формального аспекту.

Прихильники традиційного, **формально-синтаксичний рівня** аналізу синтаксичних явищ, зокрема речення як основної синтаксичної одиниці, вважають, що

Обставина – це другорядний член речення, що характеризує дію, процес, стан, ознаку чи вказує на умови, за яких вони відбуваються.

Цей термін запроваджено у 20-30-х роках ХХ ст. у підручниках з української мови для середніх шкіл.

Як структурно-семантичний компонент речення обставині властиві такі диференційні ознаки:

- не входить до основної структурної схеми речення (другорядний член речення);
- типовою формою вираження цих одиниць є прислівники, дієприслівники, іменники в непрямих відмінках із прийменниками чи без них;

- виражає адвербіальні (обставинні) семантико-синтаксичні відношення між членами речення;
- спосіб зв'язку з означуваним словом – прилягання;
- не має чітко усталеної позиції в реченні: може бути в препозиції і в постпозиції щодо пояснюваного слова;
- пояснюваним словом для обставини найчастіше є дієслово.

Щодо підпорядковувального слова обставини виконують різні функції:

- називають зовнішні обставини, за яких відбувається дія → супровідні члени (часова, локативна семантики): *Авто зупинилося **на теперішній вулиці Бандери навпроти прокуратури** (4);*
- своєрідні стимули, мотиви дії → зумовлювані обставини (причина, мета, допуст, умова): *Діти прокинулися **від вибухів**.*

Головна і спільна риса усіх обставин – їх певна смислова самостійність, а звідси формально-синтаксична автономність у структурі простого речення.

Обставинні значення зрозумілі і поза зв'язком з підпорядковувальним словом, поза реченням: *написати **героєві** – напис **для героя** і написала **сьогодні***. Така самостійність обставин у будові синтаксичної структури спровокувала деякі зміни у поглядах сучасних лінгвістів на оцінку їх як факультативних компонентів. Як засвідчують наукові розвідки, лише кілька дієслів-присудків вимагають у структурі речення обставинного поширення. Це дієслова на зразок *поводитись, опинитися, коштувати* тощо.

Обставина у структурі речення може стосуватися як окремого члена речення, так і всього його складу. У реченні *Попередня машина **несподівано зупинилася*** (Ю. Яновський) обставина *несподівано* пояснює присудок *зупинилася*, а в реченні *Під горою веселками блищав Дніпро* (Я. Ваш) обставина *під горою* стосується всього складу речення.

Їхньою особливістю є те, що ці елементи речення є модифікаторами із підрядних частин складнопідрядних речень і безпосередньо належать предикативній частині речення.

Залежно від ситуації, умов комунікації та інших соціальних чинників у структурі речення різні класи обставин можуть виражатися такими засобами:

- синтетично – прислівником, інфінітивом, відмінковою формою іменника;
- аналітично – прийменниково-відмінковою словосполученням, рідше – іменниково-прикметниково-іменниковим та числівниково-іменниковим словосполученням.

Морфологічним еталоном, спеціалізованої, типовою, формою вираження обставин є прислівник, універсальний засіб – прийменниково-відмінкові конструкції (цілісні сполуки). Проте є певні особливості щодо реалізації системи засобів вираження різних типів обставин. Як відомо, прислівники зовсім не вживаються для вираження значення обставини умови і допусту; рідковживаними є для вираження семантики причини і мети. На думку граматистів, дієприслівник не може виражати просторових відношень, а інфінітив у структурі речення вживається виключно для вираження обставин мети.

Більшість мовознавців вважають мовними засобами вираження обставин переважно такі варіанти:

- а) прислівники: *Опівночі айстри в саду розцвіли* (О. Олесь);
- б) дієприслівники чи дієприслівникові звороти: *Пішов козак сумуючи, нікого не кинув* (Т. Шевченко);
- в) іменники в орудному відм. без прийменника: *Струнками дружними клинцями пішла авіація* (О. Гончар);
- г) іменники у формі непрямий відмінків із прийменником: *В очереті біліла срібною стрічкою Роставиця* (І. Нечуй-Левицький);
- г) інфінітиви: *Я знов прийшла порятувати вас* (Леся Українка);

д) фразеологізми: *Зажив тепер Чіпка з Грицьком душа в душу* (Панас Мирний);

ж) синтаксично нерозкладні сполучення слів: *Місто наше стоїть на краю степів* (П. Загребельний);

з) порівняльним зворотом: *Холодні очі сковзнули по всьому, наче крижинки*.

Натепер уніфікованою є така система **семантико-синтаксичних різновидів обставин та засоби їх вираження**.

Відповідно до **семантики обставини** розрізняють такі види цих одиниць:

- **місця** (власне місця, напрямок і шлях руху, вихідний і кінцевий пункти руху). Питання: де? куди? звідки? яким шляхом?: *Я поліз до комірки, витягнув на світ Божий військову форму разом з шинелею, розгорнув – і вжахнувся* (4);
- **часу** (час дії, початок чи завершеність дії, тривалість дії). Питання: коли? відколи? як довго? з якого часу? до якого часу?: *Потратив я у залізничні війська пізньої осені 1976-го – майже у двадцять п'ять* (4);
- **способу дії**. Питання: як? яким способом?: *А далі я вам допоможу ненав'язливо познайомитися з віцеконсулом* (6);
- **міри і ступеня дії** (виражають міру вияву дії, стану чи ознаки, ступінь інтенсивності дії, її кількості). Питання: якою мірою? наскільки? як часто? скільки разів? у скільки разів? як багато?: *Иди, іди, дощину, цебром, відром, дійницею* (Нар. тв.);
- **причини**. Питання: чому? через що? з якої причини? від чого? на якій підставі?: *Лікарі констатували смерть від надмірного вживання алкоголю* (6);
- **мети**. Питання: з якою метою? для чого? навіщо?: *Тут уже й солдати не витримують і нахабно розлягаються на траві в чеканні обіду* (4);

- **умови.** Питання: за якої умови? в якому випадку?: *Мелодія, опанувавши душею, загніздившись там, не хутко німіє* (М. Коцюбинський);
- **допусту.** Називає умови, всупереч яким відбувається, відбувалася чи відбудеться дія. Питання: попри що? незважаючи на що? всупереч чому? наперекір чому?: *З огляду радіофонізації Львів займав перше місце за кількістю радіоприймачів на 1000 мешканців – 160* (6)

На слушну думку апологетів **семантико-синтаксичного напрямку** в українській синтаксичній науці, граматичний лад сучасної української мови як і інших слов'янських мов, зокрема польської, пов'язаний із функціонуванням мови, яке обумовлюється смисловим напрямком до аналізу синтаксичних одиниць та їх категорій.

Будь-яка семантична модель речення має свою компонентну наповнюваність, яка допомагає реалізувати загальне значення конструкції, а відтак дати назву позамовній дійсності. Така функція елементів орієнтована на семантико-синтаксичний рівень, який, при відображенні характеру ситуації, формується знаками семантичної природи – синтаксемами [120].

Це поняття повноцінно витворилося і реалізувалося в термін в середині ХХ ст. Акцент зроблено на тому, що така мінімальна одиниця семантико-синтаксичного рівня відображає елементарну семантику, є структурною одиницею речення та виконує певні синтаксичні функції у формуванні реченнєвої одиниці із властивою їй комунікативною організацією, реалізованою в актуальному членуванні.

Носії мови, які намагаються відтворити різноманітні ситуації навколишнього світу через власні думки, формують їх за допомогою типових синтаксичних структур. Тому сучасна наука аналізує речення з позиції семантичної пропозиції, як поєднання предикатних і непередикатних одиниць. Саме вони є будівельним матеріалом семантико-синтаксичної основи синтаксичної конструкції, базовим елементом котрої є предикат.

Ситуації об'єктивної реальності, які відображаються синтаксичними конструкціями з властивою їм семантикою, зазвичай, містять додаткове супровідне повідомлення, яке не завжди необхідне для реалізації змісту структури загалом. Такого рівня інформація уводиться в синтаксичну будову для уточнення базового смислу.

Цю функцію у структурі мовленнєвої конструкції виконують детермінанти, що виражають різноманітні обставини, котрі є виразниками відношень між іншими компонентами побудови. Окрім того, вони пояснюють основне речення загалом.

На глибинному ярусі ці одиниці, реалізуючи предикативну ознаку (відношення чи властивість), є предикатними знаками і окреслюють окрему подію. Така роль цих елементів лягла в основу іншої номінації – вторинні синтаксеми предикатного типу, називають загалом сукупність сем ознаки, а не конкретного предмета.

У різні роки зосереджували свою увагу на проблемі функціонування адвербіальних поширювачів такі вітчизняні лінгвісти: І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, Н. Л. Іваницька, Г. С. Коляденко, О. Кульбабська, М. Я. Плющ, Л. Руденко, К. Ф. Шульжук та ін. З урахуванням опрацьованих теоретичних джерел встановлено, що граматична наука, зокрема синтаксична теорія, визначає обставинні детермінанти як своєрідну семантико-синтаксичну категорію.

Натепер лінгвісти для відтворення явища детермінації в межах семантичного рівня простої конструкції активно послуговуються такими термінами: адвербіальна синтаксема, обставинний детермінант, детермінант, детермінантні конструкції, поширювач, семантико-синтаксичний поширювач.

Якщо синтаксична конструкція містить компоненти із доповнювальною інформацією, то таким побудовам властиве явище лаконічності.

На думку Л. М. Руденко, генерація речення, інформативна компресія та мовні засоби вираження, явища сутності мовного контексту – це основні риси, які характеризують конструкції розмовного мовлення [93, с. 7].

Отже, семантика адвербіальних компонентів згенерована смисловими відношеннями, які відтворюють дані про додаткові події об'єктивної реальності і виформовуються функціями обставинності.

Висновки до 1 розділу

Дослідження будови синтаксичних конструкцій передбачає членування його складу на певні компоненти. Найдавнішою й випробуваною часом синтаксичною моделлю речення є *модель членів речення*.

Формально-граматична структура простого речення (сюди ж можна віднести і предикативну частину складного речення, яка структурою дорівнює простому реченню) утворена різними за функційною роллю компонентами – членами речення: головними та другорядними, котрим властива різна роль в побудові синтаксичної конструкції.

Основним критерієм виділення і диференціації другорядних членів речення, як і головних, виступає їхнє граматичне значення, тобто семантико-синтаксичні відношення, у які вони вступають з поширюваними компонентами – головними чи іншими другорядними членами.

Функція другорядних членів речення – це здебільшого пояснення головних членів речення, у зв'язку з чим дехто номінує ці одиниці пояснювальними, наявність таких компонентів у реченні не завжди є обов'язковою. Другорядними їх називають лише з погляду структури, а не змісту, оскільки саме вони нерідко є носіями основного значення. Основа поділу другорядних членів речення на обставини, додатки і означення – це логічні поняття обставини, об'єкта та атрибута.

Головна і спільна риса усіх обставин – їх певна смислова самостійність, а звідси формально-синтаксична автономність у структурі простого речення.

Ситуації об'єктивної реальності, які відображаються синтаксичними конструкціями з властивою їм семантикою, зазвичай, містять додаткове супровідне повідомлення, яке не завжди необхідне для реалізації змісту структури загалом. Такого рівня інформація уводиться в синтаксичну будову для уточнення базового смислу. Цю функцію у структурі мовленнєвої конструкції виконують детермінанти, що виражають різноманітні обставини, котрі є виразниками відношень між іншими компонентами побудови. Окрім того, вони пояснюють основне речення загалом.

Отже, семантика адвербіальних компонентів згенерована смисловими відношеннями, які відтворюють дані про додаткові події об'єктивної реальності і виформовуються функціями обставинності.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБСТАВИН У РОМАНАХ Ю.ВИННИЧУКА: СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

2.1. Специфіка функціонування обставин в аналізованих творах

Закономірність зацікавленості науковців дослідженням тексту з позиції лінгвістичного трактування зумовлене насамперед бажанням виявити усі ознаки мови як засобу спілкування.

З'ясування ознак комунікативності будь-яких текстів творів пов'язані безпосередньо із виявленням специфіки їх змістового навантаження, у результаті чого виникає необхідність визначення лінгвістичних та пізнавальних рис фрагментів мови.

Мова текстів художніх творів дає письменникові безмежні можливості, аби відтворити сутність усіх сфер людського життя з властивою їй багатогранністю, у безпосередньому розвитку та необхідних змінах. Майстерність автора виявляється у доступності відтворення ситуацій за допомогою слів.

У кожного творця слова свій стиль та художньо-літературна мова, яка утворює систему властивих тільки йому мовленнєвих засобів. Вона, мова, формується на основі відбору та творчого використання лексичних, граматичних та фонетичних явищ мови, і не лише для вираження певного змісту, але і для естетичного впливу на читача.

Мета творів художньої літератури – максимально активно розвивати у своїх читачів різні почуття, адекватно сприймати прекрасне. Пізнання та відтворення світу у творчих доробках спрямовано, насамперед, на осмислення людини, а всі відображені події мовними засобами є елементом її всебічного зображення.

У цьому контексті цікавими та напрочуд естетичними, зорієнтованими на відтворення усіляких аспектів життєвих ситуацій, що зацікавили б уважного читача, який полюбляє занурюватися у тенети сюжетних ліній, є художня спадщина інтелектуала, естета та загалом багатогранної особистості – Юрія Винничука. Його авторську лаконічну, але, на диво, інформативну мову презентує компонентне наповнення простих речень. Особливий інтерес викликає система другорядних членів речення, зокрема обставини як різновиду компонентів синтаксичної структури, які виконують своєрідну функцію і не входять у мінімальну структуру речення. А це означає, що завдяки таким одиницям автор намагається чимактивніше допомагати читачеві визначитися із розумінням ситуації. Додаткова інформація про час подій, причину та мету динамізму ситуацій, локацію усього, що відбувається, умови та інші ознаки дії, які мають свого виконавця.

Автор перекладів та дитячих книжок, глибоко інтимної романістики подекуди з елементами естетичної еротики, поет з душею співака. Цей ланцюг його особистісних рис можна продовжувати і далі. Безмежна любов до слова, можливостей реалізації найтонших кольорів ситуації реалізується насамперед мовними засобами. Однак його кругозір виробив своєрідну індивідуально-авторську особливість його творів.

Тому враховуючи стан дослідження актуальних для нашої теми теоретичних питань, з урахуванням проаналізованої картотеки ілюстративного матеріалу, маємо на меті з'ясувати своєрідність функціонування семантичних різновидів обставини як другорядного члена речення у системі синтаксичних одиниць-конструкцій із романів Ю.Винничука, насамперед їх структуру, семантику та функційне навантаження, їх частоту вживання, вплив цих будов на зміст речень.

Аналіз мови романів письменника засвідчив, що його ідіостилю не властива лаконічність загалом. Ми переконалися в тому, що своє мовне

структурне вподобання синтаксичних конструкцій він віддає складним реченням.

Нами встановлено таке відсоткове співвідношення простих речень – 46% та складних – 54%. Очевидно, така частотність відобразилася і на змісті синтаксичних будов. Варто зазначити, що більшість простих речень є семантично вмотивованими на завершеність авторської думки. Ці одиниці відображають своєрідний діалог автора через мову своїх персонажів та читача, який уважно стежить за перебігом подій. Тому ознакою простого речення у мові творів Ю.Винничука є: двоскладність речень – майже в кожній ситуації експліцитно презентовано інформацію про головного учасника ситуації; поширеність структури другорядними членами; повнота відображення змісту.

Цікавими для аналізу виявилися другорядні члени речення, зокрема обставина та її семантичні різновиди. Характеристика ознаки дій, яку полюбляє автор уводити у романи зумовила використання в реченнєвих структурах цих одиниць.

Із аналізованого творчого доробку Ю.Винничука нами було вичленувано 425 синтаксичних одиниць-конструкцій, у яких функціують обставини, що мають своє специфіку в частотності реалізації семантичних різновидів обставинної семантики: найчастіше місця – 27%, часу – 26 %, способу дії, міри і ступеня – 18 %, значно рідше – причини – 9 %, мети – 8 %; умови – 6 %, допусту – 7 %. Наприклад: *Наступного дня* Славко узяв у мене збірку віршів Вінграновського і підписав її приємними для мене словами (4); *У центрі біля пошти* чекав уже нас Ромко зі збірками Третьякова *в кишені* (4); *Дорогою* ми купили вина і подалися *до інституту* (4); *Уже в пору складання випускних іспитів* жарт мій викрився (4); Дівчата любили *ходити в кіно* (4); *Тоді* він повернувся *до Харкова* і став працювати *в журналі «Прапор» («Березіль»)* (4).

Рис. 2.1. Частотність використання семантичних різновидів обставини як другорядного члена речення в текстах романів Юрія Винничука.

Наукові розробки теоретичним питань синтаксичної науки зосередилися на актуальних питаннях, з-поміж яких розмежування членів речення з урахуванням їхніх відмінностей у формуванні синтаксичного складу речення на основі різних підходів (формального, семантичного, комунікативного).

Дехто із мовознавців вважає, що другорядні члени речення не формують структурну схему синтаксичної структури, тобто не є важливими для сутності відображення ситуації, а лише знаходяться в полі зору позиційної схеми речення, зокрема обставина.

Слушною є думка О. О. Селіванової про те, що члени речення – це мінімальні синтаксичні одиниці, які є будівельним матеріалом для формування речення, котрим властиві спеціальні засоби вираження, а також

категорія повнозначності, номінують членами речення, котрі виконують функцію граматичного та змістовного його структурування.

Нам імпонує думка Н. Грозян, яка вважає, що термін «член речення» є уніфікованою номінацією мінімальної синтаксичної одиниці, яка виражається повнозначними словами або сполученням слів (прйменниково-іменникові конструкції, сполучення слів із послабленням лексичного значення та ін.) і у структурі речення реалізують формально-синтаксичні, семантико-синтаксичні та комунікативні функції. З урахуванням такої позиції, варто застосовувати усі знання і розуміння таких співвідношень.

Мовознавці виважено підійшовши до усвідомлення мови як засобу спілкування між людьми, а відтак обміну своїми життєвими позиціями, висловлюють думку, що складовими поняття «член речення» (як головний, так і другорядний) у логіко-прагматичному сенсі є 3 фактори: своєрідність мовних знаків, що є засобами спілкування; предмет спілкування (відображення думки, почуття, понять) і комунікативне завдання.

Тому більшість сучасних лінгвістів одностайні у визначенні найактуальнішого універсального підходу, яким є функційний погляд на аналіз членів речення, відповідно до якого слід зважати на формально-синтаксичну, семантико-синтаксичну та комунікативну структури речення. Проте варто такі погляди співвідносити із традиційним підходом до виявлення своєрідностей членів речення.

Сутність члена речення – це такі складові: синтаксична функція, що є виразником синтаксичного значення, логічні і психологічні процеси побудови мовних одиниць, яким характерна комунікативна функція, граматичне членування речення.

За традиційним підходом визначення різновиду другорядного члена речення ґрунтується на трьох чинниках: морфологічній природі самого другорядного члена речення, морфологічній природі того компонента, від

якого він синтаксично залежить, і типові синтаксичного зв'язку та значеннєвих відношень між ними.

Обов'язковим для чіткого розмежування типології членів речення є синтаксичний зв'язок (своєрідність поєднання слів) та його форма вираження. В основі виокремлення обставини як одного із другорядних членів речення лежить поняття залежності (підрядний синтаксичний зв'язок) та форма прилягання, основа якого – це залежність незмінних слів передбачена розташуванням та семантикою несамотійно виражених залежним компонентом граматичних значень.

2.2. Парадигма простого речення

Дослідження речення з формально-граматичного погляду зосередило посилену увагу на його структурі.

Досягнення сучасної синтаксичної науки полягає не тільки в тому, що встановлене поняття про предикативний мінімум речення, а й у тому, що виявлені видозміни цих предикативних одиниць, їх парадигми.

Довгий час моделі різних типів речень розглядали лише за їх вихідними формами. Не брали до уваги видозміни речень, що були приховані за цими формами. Натепер і досі відсутній єдиний погляд на критерії виділення синтаксичних парадигм.

Дехто із зарубіжних дослідників у свій час спробував звузити зміст поняття «парадигми речення» до трансформації за часовим виміром та типологією модальності. Таке вузьке тлумачення розуміння парадигми наразі є найбільший поширеним та прийнятним. Його підтримує більшість граматистів.

Реченню як комунікативній одиниці властиво мати систему форм, під якою розуміють своєрідні його перетворення, що реалізуються певними

типовими та нетиповими граматичними засобами, котрі безпосередньо відображають спеціальні реалізації синтаксичного часу та варіативності способів. Усе це визначається як ознака об'єктивно-модальних значень.

Отже, парадигму речення утворює сукупність усіх його форм. А відтак щодо парадигми простого речення, то варто зосередити свою увагу на тлумаченні цього поняття як загальної видозміни речення, яка утворена за певним зразком структурної схеми, проте у той же час відсутні обов'язкові трансформації будь-якої конкретно синтаксичної структури.

Незважаючи на зміни будови речення його семантичний зміст зберігається: лексичний склад речення залишається сталим.

Можна провести певні паралелі між парадигмою слова і речення: парадигма слова – це система форм певного слова, парадигма речення – це набір усіх форм конкретного речення.

Іншими словами, парадигма речення становить сукупність усіх його граматичних форм, тотожних за лексичною семантикою. Лексична тотожність підкріплена структурно: тотожними синтаксичними позиціями структурних компонентів [109, с. 195].

Прості речення, маючи різні структурні схеми, характеризуються відповідно різними можливостями формозміни чи навіть її відсутністю.

Широке розуміння синтаксичної парадигми передбачає протиставлення членів парадигми з урахуванням номінативного критерію, за яким члени парадигми позначають ту саму ситуацію, той самий фрагмент дійсності. Визначальним стає поняття дериваційної синтаксичної парадигми, що охоплює вихідне речення і похідні структури.

З огляду на це до синтаксичної парадигми включають три різновиди парадигматичних рядів: 1) форми речення як видозміни в межах однієї структурної схеми (внутрішньо схемні перетворення, предикативна парадигма, або парадигма у вузькому розумінні); 2) формально різні

структурні схеми речень (міжсхемні перетворення); 3) системно протиставлювані реченнєві структури та одиниці нереченнєвої природи (між рівнєві відношення) [109, с. 196].

Найчастіше прості речення виступають не самостійно, а в контексті інших синтаксичних структур для створення повноцінного тексту. Це впливає на формування їхньої будови, лексичне наповнення, а зрештою на зміст. Окрім того, може змінюватись місце розташування членів речення, що часом впливатиме на семантику речення.

Граматична будова простих структур своєрідно пов'язана із їх семантичною будовою та безпосередньо впливає на неї.

Сучасне мовознавство презентує різні погляди на семантичну будову синтаксичних конструкцій.

Більшість вчених погоджуються із думкою, що семантика речення відтворює певну ситуацію, тим самим реалізуючи частково об'єктивну реальність. Велике значення для семантики речення має вплив різних умов актів спілкування. Окрім того, не викликає заперечень уніфікована позиція науковців про те, що саме будова та лексичне значення компонентів речення мають можливість змінити семантичну структуру речення.

Речення є не тільки граматичною та семантичною одиницею, а й комунікативною, тобто таким висловленням, за допомогою якого ми спілкуємося між собою.

2.3. Семантичні різновиди обставин

Будь-яка конкретна авторська необхідність додатково схарактеризувати дію, стан, процес чи якісну властивість з позицій часопростору, локації, способу і міри вияву ознаки, причини, мети, умови, допустовості реалізується у мові набором певних мовних знаків, які у розширеному розумінні

структурної схеми речення заповнюють синтаксичну позицію обставини, яка є одним із другорядних членів речення.

Як відомо, обставини є необов'язковим, факультативними елементом мовленнєвої структури, а тому між опорним та залежним словами реалізується односпрямований синтаксичний підрядний зв'язок та форма прилягання.

Обов'язковість як ознака, яка не властива обставині загалом, реалізується тільки в обставині зі значенням місця, оскільки поєднуючись із дієсловами на позначення руху та переміщення, місцеперебування, входять у валентну рамку цього потенційно сильного слова і зумовлені його семантикою. Наприклад: *Я поліз до кім'ятки, витягнув на світ Божий військову форму разом з шинелею, розгорнув – і вжахнувся* (4); *Вар'ят виглядає дико* (4); *У травні 1975 року я оселився у будиночку мого діда на Замарстинові* (4); *Потім ми зачинялися в кабінеті і продовжували науку* (4); *За кілька хвилин у списку залишилося вісім кандидатів на коханця, в тому числі й Костя* (4); *Він підозріло дивився на мене і знову собі наливав* (4).

Обставини – це другорядні члени речення, що характеризують дію, процес, стан, ознаку щодо їхньої якості, інтенсивності або вказують на умови, за яких відбувається подія чи явище (спосіб дії, час, місце, причину, мету тощо) [30].

Формальний вияв своєрідності ознак обставин реалізується автономністю цих одиниць у структурі простого речення з урахуванням семантики, а також синтаксичної та морфологічної адвербіалізації, яка запрограмована граматичною спрямованістю обставинних слів. Тому типовим засобом вираження обставини є прислівник, однак, як засвідчує мовна традиція сучасної української літературної мови, найчастіше виражають семантику обставини прийменниково-відмінкові форми.

Функційність обставин. Обставина як різновид другорядного члена речення, яка не завжди є необхідною для реалізації семантики базової структури, при цьому виконує надзвичайно важливі функції супроводу базової структури додатковою інформацією з різним змістом. Варто зазначити, що семантика цих компонентів є зрозумілою як поза самим реченням, так і поза стосунками з підпорядковувальним словом.

Цей структурний компонент залежно від своєї семантики може стосуватися як окремого члена речення, так і всього його складу загалом, створюючи ефект детермінації узагальненого характеру. Особливою непостійною ознакою обставин є їхня похідність від підрядних частин складнопідрядних речень і стосуються предикативного ядра речення.

З урахуванням смислової (глибинної) класифікація, а саме, зваживши на певні потреби співрозмовника в отриманні точної інформації загального або часткового характеру, обставини диференціюють за семантичним критерієм на: місця, часу, способу дії, міри і ступеня її здійснення, причини, умови, допусту.

Відтак відповідно до валентних семантичних властивостей базового слова обставини можуть виконувати різні функції:

- номінувати зовнішні обставини, при яких відбувається дія: супровідні члени часової, локативної семантики: напр *Рівно о десятій вона сіла до авто* (6); *Пополудні завершив і дорогою до редакції завітав до Обуха* (6); *Генрик вернувся за кілька хвилин* (6); *Минулої весни був справжній пік продажів* (6); *Наступного дня я мирно почала на історичний факультет і став шукати комсорга Раю* (4); *Ми вийшли з інституту на вулицю і рушили в напрямку центру* (4);
- деталізувати мотиви дії, своєрідні стимули: зумовлювані обставини основної дії, які реалізують функцію пояснення причини, мети, допустовості, умова: *Тут уже й солдати не витримують і нахабно*

розлягаються на траві в чеканні обіду (4); З огляду радіофонізації Львів займав перше місце за кількістю радіоприймачів на 1000 мешканців – 160 (6); Лікарі констатували смерть від надмірного вживання алкоголю (6).

Нам імponує позиція проф. К. Ф. Шульжука щодо синтаксичної диференціації з урахуванням певної семантики обставинних слів, тобто в основу поділу обставин покладено семантичний критерій.

2.3.1.Обставина місця

Аналіз джерельної бази романів Ю.Винничука засвідчив певну своєрідність у функціюванні різновидів обставин. За нашими даними, найчисельнішу групу з оригінальністю відтворення семантики становить обставина місця (27%). Така очевидна продуктивність цієї групи слів пояснюється жанровою специфікою творів: динаміка, зміна сюжетних ліній, активність персонажів.

Як відомо, у мові художніх творів обставини зі значенням місця обумовлюють локацію дії, ознаки, події.

Функційно їх можна розподілити на певні семантичні групи, які вказують на:

- 1) місце (локалізацію) дії, процесу, стану в просторі і відповідають при цьому на питання де?: *За спиною у дівчини захурчав мотор (6); Зверху на полиці над вішаком вишикувалися чотири фетрові капелюхи (6); І рука моя опинилася в неї на сідничках (4); Величезна торбета зі шкарпетками знаходилася під столом(4);*
- 2) напрямок дії або стану, зокрема: необумовлений його кінцевим чи вихідним пунктом; вихідний пункт поширення (звідки?); кінцевий пункт локалізації дії або стану (куди?): *В ніздрі прокрався незнайомий запах, схожий на квіткову кольонську воду (6); З протилежного будинку*

вийшов літній чоловік (6); *А варта викине його за двері* (6); *Але я чимдуж* поквапилася *додому* (6); *Поляки затраскують двері й від'їжджають убік*(4);

3) шлях переміщення: *Ось вони вже мчали Полтвяною, розтраскуючи калюжі* (6); *Дорогою* ми купили вина і подалися *до інституту* (4).

Як бачимо, Ю.Винничук такі одиниці використовує для уточнення, конкретизації локації певної події сюжетної лінії.

Наше дослідження виявило, що з-поміж цих груп найчастотнішими є обставин на позначення напрямку дії або стану, вихідного та кінцевого пункту локалізації. Наприклад: *Він саме приїхав до мене зі Львова* і мав уже значний досвід контактів з чекістами (4); *Дівчата любили ходити в кіно* (4); *Ми вилітаємо на узбіччя, через фосу і – зі всього розгону в сосну!* (4); *Він швиденькою ходою пошкандибав до будинку навпроти* (6).

Як засвідчує джерельна база, улюбленим засобом вираження таких локацій у мові романів є прийменниково-відмінкові форми на зразок *Всі зосереджено глипають на тарілочку* (4); *Славко вийняв з-під столу пляшку шипучого вина* (4), значно рідше – прислівники на позначення місця на зразок: *Десь за спиною в мене прохурчав і вимкнувся мотор* (6); *Замполіт не відправив мене туди, доручив займатися упорядкуванням бібліотеки, а сам виїхав на трасу* (4).

2.3.2.Обставина часу

За нашими даними, другою за частотністю вживання в мові аналізованих романів є група речень з обставинами на позначення різних часових відрізків зі значенням часу (26 %). Автор вміло, з усією словесною креативністю, знанням ситуацій намагається окреслити часовимір події. Наприклад: *За кілька хвилин у списку залишилося вісім кандидатів на коханця, в тому числі*

й Костя (4); **Потім** ми зачинялися **в кабінеті** і продовжували науку(4); **У вересні** командирові батальйону заманулося придбати кольоровий телевізор «Електрон» (4); Я прокинувся **біля дев'ятої** і не застав біля себе Ірми (6); Я їх читала **років два підряд**, якщо не збрехати (6).

Зазвичай письменник використовує обставини, виражені прислівниками. Однак особливу естетику слова закладено в обставинах часу, що відтворюють семантику іменником з прийменником на позначення дії чи стану, які відбуваються після настання іншої дії, стану, події, тобто вказівка на післячас: **Після цього** я пішов **до редакції** «Нового Часу» на Костюшка, 1а (6); Вона загинула **під час пожежі** разом із ним (6); **А наступного дня** гумки пішли за милу душу **перекупникам**(4); обставини часу, в яких дія або стан передують іншій дії, тобто вказівка на передчас: **Десь тиждень тому** Каміла прийшла до мене дуже стурбована й налякана (6); Я їх читала **років два підряд**, якщо не збрехати (6); **У п'ятницю** він вирішив познайомитися з нею **ближче** (6); **Кілька днів перед тим** ми зі Славком побували **на спиритичному сеанс** (4).

Як відомо, усі ситуації реальної дійсності відбуваються в певних часових межах: минуле, теперішнє, майбутнє. Реченнєва структура, яка номінує будь-яку подію, може супроводжуватися інформацією про час її проходження. А відтак це пояснює те, що саме обставини із семантикою часу, найменшою мірою залежні від основної синтаксичної будови, постійно супроводять ситуацію в якійсь точці часового відрізка. Наприклад: **Інколи за вечір** я міняю **три-чотири сукні** (6); **Узимку** ми влаштовуємо **облави на приміських цегельнях** (6); **У цей момент** я відчув чийось **присутність** (6); **Давненько** я її не бачив (6); **Одного ранку** я забіг **у штаб**, набрав номер телефону казарми і **сповістив** (4). Як бачимо, такі речення містять інформацію про часовий відрізок відносно основною події, вказуючи не тільки на час дії, явища, але і на час його тривання.

Ці одиниці формальної будови реченнєвої конструкції виконують насамперед функцію фіксації моменту: вихідної або кінцевої часової межі дії; безвідносно до конкретно обумовленого часу; тривалість самої дії. Наприклад: *Вони **не так давно** зблизилися (6); Досі чогось подібного Львів не знав (6); В «Багателі» танці тривали **допізна** (6); Зараз буде злива (6); І знову тут були замішані жінки (6).*

2.3.3.Обставина способу дії, міри і ступеня

Картотека ілюстративного матеріалу встановила, що третьою за частотою функціювання у текстах творів Ю.Винничука є обставини із семантикою способу дії, міри й ступеня (18 %), котрі додатково пояснюють якісні дії, процеси, стани або ознаки щодо інтенсивності чи міри їхнього вияву. Наприклад: *Він **несміливо** кивнув (6); А далі я вам поможу **ненав'язливо** познайомитися з віцеконсулом (6); Таємний агент буде **непомітно** стежити за тобою **на відстані** (6); Я **уважніше** придивився до її обличчя (6); Вона **терпляче** повторила (6); Ну, і Альберт мені наказав винайняти помешкання і сидіти **тихо**, як мишка (6).*

За нашими даними письменник найчастіше використовує обставини способу дії, які вираженні якісно-означальними прислівниками способу дії, наприклад: *Жертви він вибирав **старанно й обдуманно** (6); Несміливо **спідлоба** зиркнула на незнайомця (6); Водій **задоволено** усміхався (6); Лунко **цокотіли** кроки (6).*

Як бачимо, функціювання таких прислівників на зразок *несміливо, спокійно, здивовано, задоволено, старанно, ствердно* допомагає автору романів зацентрувати увагу читача на фізичному та емоційному стані героїв.

Нами зафіксовано обставини способу дії, виражені означальними прислівниками: *Все робиться **доволі обережно** (6); Вино пилося **легко***

і мрійливо (6); *Я полегшено зітхнув* (4); *Я позбувся нудного обов'язку і дихати стало відчутно легше* (4); *Дівочі пальчики відчутно тремтять* (4).

Саме за допомогою такого семантичного різновиду обставини Ю.Винничук намагається відтворити стан чи дію героїв та окреслити спосіб здійснення дій.

Аналіз мови романів засвідчив показовість використання таких одиниць у реченнєвих структурах: якщо підмети та присудки, виражені іменниками та дієсловами є змістом речення, символами, контурами художніх творів, то саме функціонування другорядних членів речення, зокрема обставин з різною семантикою, завершальним штрихами супровідності робить тексти творів довершеними, актуальними, цікавими та змістовно наповненими, мовно багатими та пізнавальними.

2.3.4 Обставини причини, мети, умови, допусту

Аналіз джерельної бази засвідчив, що мові романів Ю.Винничука не є притаманними певні семантичні різновиди слів обставинної семантики. З-поміж таких малопродуктивних груп виявилися обставини, які реалізують супровід ситуацій інформацією про причини та мету, умову та допустовість змістового навантаження базового речення.

За нашими даними, в аналізованих творах малопродуктивною групою є обставини на позначення причини (9 %), підстави реалізації дії чи явища. Наприклад: *Лікарі констатували смерть від надмірного вживання* алкоголю (6). Необхідною умовою використання таких слів в синтаксичних структурах є повідомлення про динамічність дій, станів, ознак. Оскільки причина завжди передбачає зміну, якийсь рівень динаміки, то відповідно вона пояснює виникнення тієї або іншої дії.

Зазвичай в аналізованих романах обставини виражені прийменниково-відмінковими комплексами. Однак варто зазначити, що вживається невелика

кількість прийменників з причиновим значенням, функційні особливості яких виявляються лише в поєднанні з повнозначним словом у певному контексті.

За нашими даними, в ідіостилі Ю.Винничука функціують типові для обставин зі значенням причини є засоби вираження: прийменник *від* із знахідним відмінком; раритетним є поєднання прийменника *через* із знахідним відмінком та прийменник *за* із знахідним та орудним відмінками. Уживання таких форм пояснюється чітко окресленим змістом та поєднанням прийменника із різними семантичними групами іменникових слів, які несуть певне приховане повідомлення.

Нами зафіксовано поодинокі приклади реченнєвих структур з обставинами мети (8 %), умови (6 %), допустовості (7 %). Це конструкції на зразок *Тут уже й солдати не витримують і нахабно розлягаються на траві в чеканні обіду* (4); *З огляду радіофонізації Львів займав перше місце за кількістю радіоприймачів на 1000 мешканців – 160* (6); *Спочатку моя дружина зібралася до Америки на якесь ліве запрошення влаштувати таку ж ліву виставку своїх картин* (3); *Просто приїхали до Львова погуляти* (1).

Як бачимо, обставини **мети** виражають мету чи призначення дії або стану, указують на явища, процеси, задля яких відбувається відповідна дія; обставини **умови** називають умову, завдяки якій відбувається дія або триває стан; обставини **допустовості** вказують на умову або чинники, у супереч яким відбувається дія, явище або триває стан.

Наше дослідження мови романів Ю.Винничука виявило певну статистику у використанні найпродуктивніших різновидів обставин, яка вказує на своєрідність його ідіостилу. Значна кількість синтаксичних структур з різними типами обставин зумовлена бажанням автора бути конкретним, послідовним, відвертим з читачем, адже додаткові повідомлення про різноманітність ситуацій щодо способу, часу, місця, причини, умови, міри

й ступеня їх здійснення формують логічний і зрозумілий виклад думок, створюючи базу для читабельності романів.

Отже, традиційне бачення аналізу обставин з різним значенням зорієнтовує на виявлення їхні структурно-семантичних особливостей.

2.4. Типові засоби вираження обставин

Більшість дослідників переконані, що диференціація другорядних членів речення на 3 типи не повністю відображає багатогранність відтінків синтаксичних зав'язків та реалізованих на їхній основі семантико-синтаксичних відношень, що формують формальну будову реченнєвої структури, якій властива певну семантику.

Реченнєва структура утворюється зі слів, які займають позицію певного члена речення, виконуючи при цьому синтаксичну функцію. Тільки в синтаксичній конструкції повнозначні слова перетворюються на структурно-семантичні одиниці різного конструктивної потенціалу.

Тому в науковому обігу терміносистеми функціонує поняття «спеціалізовані/неспеціалізовані морфологічні форми вираження».

А відтак повноцінне дослідження синтаксичної конструкції відбувається тільки за умови виявлення особливостей засобів реалізації цих одиниць у певній синтаксичній позиції.

Семантична типологія обставин реалізується своєрідними, властивими часом тільки цим одиницям, засобами вираження:

- синтетично – прислівником, інфінітивом, відмінковою формою іменника: *Я позбувся нудного обов'язку і дихати стало відчутно легше* (4); *Розлучався він з ними з таким нещасним **виразом**, мовби втрачав нирку* (4); *Я б **радо** таку книжку взяв почитати* (6); *Запах ефіру я впізнала **відразу*** (6);

- аналітично – прийменниково-відмінковою словосполученням, рідше – іменниково-прикметниково-іменниковим чи числівниково-іменниковим словосполученням: *Бронко дивився на цю сцену з вираченими очима* (6); *За нашою інформацією, вони всі сіли в Констанці на корабель*(6); *Він, правда, грав на два боки* (6); *Бронко все ще крутився біля буфету* (6); *За лічені хвилини я вже мав усю панораму* (4).

За нашими даними, в аналізованих романах Ю.Винничука морфологічним типізованим зразком, формою вираження обставин, зазвичай, є прислівник та прийменниково-відмінкові конструкції (частими є цілісні сполуки) як універсальний засіб. Прислівники не використовують для реалізації обставин на позначення умови та допустовості; раритетними є для вираження семантики причини і мети. Не виражають просторові відношення дієприслівники. Щодо функційності інфінітива, то його використовують тільки для реалізації семантики умови. Наприклад: *Бронко все ще крутився біля буфету* (6); *Десь за спиною в мене прохурчав і вимкнувся мотор* (6); *Славко вийняв з-під столу пляшку шипучого вина* (4); *Кілька днів перед тим ми зі Славком побували на спиритичному сеанс* (4); *У 1973 році я закінчував Івано-Франківський педінститут* (4); *Він саме приїхав до мене зі Львова і мав уже значний досвід контактів з чекістами* (4); *Я швиденько намалював на столі по колу алфавіт, посередині накреслив хрестика, а по обидва його боки ТАК і НІ* (4).

Як засвідчує картотека ілюстративного матеріалу, мовними засобами вираження обставин на позначення різної семантики в аналізованих романах є переважно прислівники, прийменниково-відмінкові форми, іменники у формі непрямий відмінків із прийменником чи без нього, раритетними – дієприслівники одиничні *інфінітиви*.

Висновки до 2 розділу

Встановлення ознак комунікативності будь-яких текстів творів пов'язані безпосередньо із виявленням специфіки їх змістового навантаження, у результаті чого виникає необхідність визначення лінгвістичних та пізнавальних рис фрагментів мови.

Мова текстів художніх творів дає письменникові безмежні можливості, аби відтворити сутність усіх сфер людського життя з властивою їй багатогранністю, у безпосередньому розвитку та необхідних змінах. Майстерність автора виявляється у доступності відтворення ситуацій за допомогою слів.

Аналіз мови романів письменника засвідчив, що його ідіостилю не властива лаконічність загалом, а це практично реалізувалося у функціюванні в романах значно більшої кількості складних речень. Проте Ю.Винничук зумів використати прості синтаксичні структури, аби логічно завершити свою авторську думку. Ці одиниці відображають своєрідний діалог автора через мову своїх персонажів та читача, який уважно стежить за перебігом подій. Тому ознакою простого речення у мові творів Ю.Винничука є: двоскладність речень – майже в кожній ситуації експліцитно презентовано інформацію про головного учасника ситуації; поширеність структури другорядними членами; повнота відображення змісту.

Тому цікавими для аналізу виявилися другорядні члени речення, зокрема обставина та її семантичні різновиди, оскільки автор полюбляє уводити в романи характеристику ознаки дій, яку реалізує в реченневих структурах.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВЕРБІАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ У РОМАНАХ Ю.ВИННИЧУКА: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

3.1. Особливості реалізації адвербіальних синтаксем

Більшість вітчизняних лінгвістів одностайні в тому, що синтез смислових та формальних рис, які зреалізовано в поєднанні із комунікативною функцією речення та певних його частин, формує розуміння практичного визначення члена речення.

Сучасні теоретики намагаються обґрунтовано поєднати традиції синтаксичної науки та провідні думки сучасності, усвідомлюючи значення багатоаспектного вивчення мовних фактів.

Тому закономірним став наступний корок у виявленні компонентного наповнення синтаксичної структури. Натепер безсумнівним є погляд на речення як основну синтаксичну одиницю з властивою їй семантикою, яка містить компоненти, що виділяють поза валентною рамкою предиката, і є словесним продуктом трансформацій базових речень. Ці одиниці виконують функцію поширення будови простого елементарного речення. А відтак виникає модифікована проста структура ускладненого типу. Ці компоненти номінують додаткову ситуацію щодо якої виникає і реалізується інша – основна, відтворена предикатом із дієслівним значенням.

Теоретична концепція детермінантів є однією із найактуальніших та найбільш затребуваних для дослідницьких цілей, оскільки має низку проблемних питань, які можна вирішити лише при задіянні багатоаспектності пояснення.

Формально-синтаксичний аспект синтаксичної конструкції став базою для того, щоб прислівники, дієприслівники, відмінкові й прийменниково-відмінкові змогли реалізувати форми значення детермінантів, які сучасні синтаксисти співвідносять із адverbіальними мінімальними синтаксичними одиницями на семантико-синтаксичному рівні.

Лінгвістична наука має традиції щодо окреслення розуміння поняття детермінантного ускладнювального компонента семантичної структури простого речення: детермінант, обставинний детермінант, адverbіальна синтаксема, поширювач, ускладнювальна синтаксема та ін. У свою чергу більшість натеper визнає такі семантичні межі термінопозначень детермінантного компонента в синтаксистичі: темпоральні, причинові, цільові, умовні, допустові тощо. Наприклад: *Він **знервовано** засовгався на стільчику* (3); ***Від часу першого дзвінка** з Америки мене стали переслідувати безглузді в своїй одноманітності сні* (3); ***Спочатку** моя дружина зібралася до Америки на якесь ліве запрошення **влаштувати** таку ж ліву виставку своїх картин* (3); *Чоловік нарешті виповзає з ліжка й **важко** суне **до ванної*** (3); *Просто приїхали до Львова **погуляти*** (1); *Зате усі сесії минали **на одному диханні*** (1); *Двадцятого будь у сім нуль-нуль вечора з машиною і з грошима на шосе в Брюховичі* (1); *Одного вечора Шафа повернувся побитий* (1); ***З огляду радіофонізації** Львів займав перше місце за кількістю радіоприймачів на 1000 мешканців – 160* (6).

Такі компоненти наділені самостійністю у поглибленні інформації, оскільки є своєрідною комунікативною одиницею, яка поширює речення, уніфікуючи в собі ситуативні ознаки, в основу яких покладено доповнювальні відношення з різними характеристиками.

Незаперечною є думка тих дослідників, які вважають, що використання обставинних поширювачів передбачено своєрідністю семантико-синтаксичної

будови синтаксичної конструкції та тією важливою функційністю, котру вони реалізують.

Основна їхня мета – реалізація комунікативних потреб речення. Вони не входять у валентну (так зване сполучення на основі семантики) рамку головного слова речення – предиката (компонент семантичного ярусу). Тому відсутність залежності з будь-яким елементом речення визначає їхній «стосунок» до усієї конструкції в цілому. Як наслідок, утворюється граматичний зв'язок, своєрідний синтез синтаксичного зв'язка на базі смислових відношень, який у синтаксистичі номінують як семантико-синтаксичним. Дехто із дослідників вважає, що таким конструкції властива внутрішня валентність.

У цьому контексті слід зазначити, що компонент семантичної структури речення, якому характерна семантика місця, входить у валентну рамку дієслів-присудків-предикатів, які вказують на локацію. Між ними виникає прислівний різновид підрядного синтаксичного зв'язку. Тому вони не є адвербіальними синтаксемами, а виконують функцію субстанційної одиниці у предикатно-аргументній структурі, яка формує семантично просте речення.

Адвербіальний компонент – це синтаксична форма вираження одиниці зі згорнутим предикатом, семантичне наповнення якого еквівалентне значенню окремого висловлення. Лаконічна трансформація є проявом додаткового змісту у вигляді підрядної частини складнопідрядного речення.

Варто зазначити, що формальний та семантичний рівні взаємодіють завдяки обумовленості зв'язку між лексикою та граматиною.

Отже, детермінант як компонент семантично ускладненого речення – це автономний поширювач синтаксичного центру чи цілого речення, тобто неприслівний компонент, який вільно приєднується, при цьому реалізуючи значення різних ситуативних ознак.

Комунікативна інтенція реченнєвої структури та її функційне навантаження впливають на потребу у використанні в синтаксичній структурі цих компонентів.

Бажання автора забрати детермінант із мовленнєвої одиниці ніяким чином не впливає на зміну значення висловлення, оскільки ці одиниці не є структурно обов'язковими компонентами.

А відтак чітко зрозуміло, що залежно від мети спілкування детермінанти можуть вільно вилучатися чи навпаки вводитися у синтаксичну будову. Це і є основною відмінністю детермінантів як компонентів семантичної структури речення від обставин як членів речення формальної будови, які пов'язані валентними зв'язками з синтаксичною основою і є структурно обов'язковими елементами реченнєвої будови.

3.2. Структурна схема речення

Багатоманітність у потрактуванні поняття «речення» спричинено насамперед тим, що воно має складну будову. Основою наукових позицій на початках досліджень цього явища стали думки прихильників логічної і формально-граматичної організації речення.

Натепер системна різноплановість лягла в основу розвитку синтаксичної науки у вивченні речення як комунікативної одиниці. Вітчизняна синтаксистика зосереджується на виявленні своєрідності та подальшому поглибленні кількох підсистем, зокрема, формально-синтаксичної, семантико-синтаксичної і комунікативної.

Зваживши на усі переваги двоаспектного розуміння аналізу будови речення сучасна лінгвістика зорієнтована на виокремленні двох рядів мінімальних синтаксичних одиниць:

- формально-граматичних компонентів – *членів речення*;

- семантико-синтаксичних компонентів – *синтаксем*.

Структуру будь-якого речення порівнюють з відповідним типізованим зразком (абстрактною моделлю, мовленнєвою формулою), котрий науковий світ окреслив як «*структурна схема речення*».

Уперше це поняття було сформульоване зарубіжними мовознавцями наприкінці 60-х рр. ХХст., які вважали, що структурна схема речення – це мінімальна кількість одиниць, яка утворює речення, і тим самим відтворюється у форматі певного абстрактного зразка нашої свідомістю.

Більшість як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів двояко потрактовує поняття структурної схеми: з одного боку мінімальна структурна схема з огляду на теоретичну базу формально-граматичного підходу; з іншого поширену – з урахуванням системності ознак семантико-синтаксичного компонента.

Варто зазначити, що розширена структурна схема є інформативно (змістовно) самодостатньою, на відміну від її мінімального різновиду.

Сучасне бачення змісту цього поняття формується типовим об'єднанням формально-граматичного і семантико-синтаксичного структурування речення. У мові це явище репрезентовано двома різновидами:

- формальний мінімум речення, що формується тільки головними членами речення, необхідними з формально-граматичного погляду;
- в основі семантико-синтаксична організація речення, з урахуванням якої відбувається розширення мінімальної моделі синтаксемними компонентами, запрограмованими валентністю предиката. Цей різновид номінують розширеним, який передбачений опосередкованою валентністю ознакового слова. Вона є більш конкретною у порівнянні з попереднім різновидом.

Елементи формально-граматичної моделі є важливими у побудові речення як граматичної (предикативної) структури.

Єдність усіх своїх одиниць семантико-синтаксичної модель відтворює певний вид ситуації, яка більше пов'язана з об'єктивною реальністю, що фіксується в мові через типові мовні схеми.

Наукові синтаксичні розвідки фіксують різні тлумачення поняття «структурна схема речення», відмінність яких зумовлена неоднозначним розумінням. Суперечливість теоретичних питань структурної схеми речення, зокрема аналіз усієї типології речень певної (зокрема української) мови, потребує подальшого доопрацювання.

З урахуванням реалізації предикативного синтаксичного зв'язку аналіз внутрішньої будови комунікативної синтаксичної одиниці-конструкції дозволяє визначити структурні варіанти (двоскладне, односкладне) та встановити специфіку вираження її формально-синтаксичних компонентів – членів речення. Наприклад, *Бо ж мені не вільно таких слів уживати* (3); *Деколи вже собі думаю* (3) – односкладне; *В «Багателі» танці тривали допізна* (6); *За спиною у дівчини захурчав мотор* (6) – двоскладне.

Набір одиниць речення, необхідних для реалізації його смислової суті, називають номінативним мінімумом, який і вказує на тип речення відповідно за наявністю/відсутністю головних/другорядних членів речення, у результаті чого за низкою ознак, з-поміж яких кількісний критерій, виділяють прості та складні речення.

Синтаксичний зв'язок між його членами є визначальним у простому реченні, зв'язок між його компонентами (простими реченнями) – у складному. У складній конструкції центром структурної організації є сполучники і сполучні слова. У простому реченні основним є предикативний зв'язок між підметом і присудком), а в складному – підрядний і сурядний, напр.: *Наступного дня я мирно почала пав на історичний факультет і став шукати комсорга Раю*(4); *Звідтоді щомісяця я справно доповідав про успішність нафантазованими цифрами*(4); *Ми вийшли з інституту на вулицю і рушили в*

напрямку центру (4) – прості речення; Очі в нього загорілися, і я вже бачив, як мозок почав шалено розробляти замах на невинність швагрової (3); Лідка була вже достатньо заведена і, коли я спитав, куди їй хочеться піти, відповіла: туди, де ми можемо покохатися (3); Якась непоборна сила манила мене туди так само, як манить злочинця місце злочину, і хоча жодного злочину ще скоєно не було, але острівець мені міцно запав у пам'ять, бо, заплющивши очі, я бачив колихання зелених вербових батогів і плюскіт хвильок (3) – складні речення.

Отже, відсутність потреби в доповненнях у змістовому (формально-синтаксичному) плані та автономність – це особливість формально-синтаксичної організації речення.

Із формально-синтаксичною тісно пов'язана семантико-синтаксична (семантична) організація речення, яка вказує на те, що кожна структурна схема, крім граматичного значення предикативності, має певне значення, незалежну відлексичного значення слів семантику. Ця структурна схема речення містить значення предикативності, що знаходить свій вияв у синтаксичних категоріях модальності й синтаксичного часу. До основних елементів семантики К. Ф. Шульжук відносить предикативну ознаку, суб'єкт, а також об'єкт [119, с.50].

Смисл структурної схеми відтворюється певною синтаксичною одиницею-конструкцією, у якій слова з індивідуальним лексичним значенням займають (відтворюються певними засобами вираження) позиції головних або другорядних членів, завдяки чому можемо говорити про семантичну структуру.

Услід за проф. К. Ф. Шульжуком, автором синтаксичної концепції, під поняттям «семантична структура речення» розуміємо «мовне значення речення, що створюється взаємодією семантики структурної схеми речення і лексичних значень слів, які її заповнюють» [119, с.50]. На відміну від простої

конструкції, семантико-синтаксична структура складного речення, вказує на відношення між кількома ситуаціями, а відтак у складному реченні наявні семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами, напр.: *На свіжому повітрі вино п'ється дуже легко, і сп'яніння відчувається не так яскраво, як у приміщенні, тому й не дивно, що мене потягнуло на розмову, яку б натверезо я з Лідкою ніколи не вів* (3).

Як вважає О. В. Кульбабська, яка асоціює структуру речення з його семантикою, варто виокремлювати кілька чинників формування семантичної структури речення:

- 1) компонентний склад речення, що має важливе значення під час визначення функції ускладнень;
- 2) лексико-граматичні розряди слів у системі частин мови, що допомагає пояснити синтаксичну функцію аналізованих структур в реченнях;
- 3) лексемний склад речення і характер семантики лексем, що дозволяє зрозуміти зміст синтаксичних структур;
- 4) актуальне членування речення дає змогу визначити вид інформації, яка представлена ускладненнями – нова чи відома;
- 5) прагматичні чинники реалізації речення-висловлення [67, с. 156].

Зорієнтованість на скерованості цього процесу у сферу мовлення, а не у сферу мови, авторка цієї наукової позиції виокремила особливе значення комунікативної організації речення, яка зумовлюється ситуацією мовлення й комунікативним завданням.

У мовленнєвих ситуаціях відповідно до комунікативної організації речення може «утворюватися декілька комунікативних одиниць, що диференціюються актуальною інформацією, тобто зміною їх речового змісту відповідно до комунікативного завдання та наявності/ відсутності експресивно-стилістичного забарвлення. Наприклад: *Коли я виліз із ванни, Віра додивлялася ту саму нудоту. – Навіть не наближайся до мене, – сказала*

вона камінним голосом. – Добре, – відповів я, скидаючи сорочку і лягаючи поруч. Головне жінкам не перечити. – Навіть не торкайся мене, – сказала вона ще твердіше. – Боже борони, – відповів я і пригорнув її до себе (3) – зміст речень розрізняється появою нової інформації.

З позиції комунікативності як прості, так і складні речення становлять єдине комунікативне ціле; предикативні частини у складному реченні позбавлені комунікативної цілісності. Просте речення, зазвичай, реалізує функцію повідомлення, інше – уточнювальну. Окрім того, відмінною між реченнями є актуальна інформація, яку дізнаємося із їхнього змісту.

Розуміння структурної схеми речення можливе після з'ясування функційного призначення парадигми, під якою, услід за К. Ф. Шульжуком розуміємо «систему форм структурної схеми речення, у якій вихідною формою ядерне речення, а похідними – його трансформації» [119, с.55].

Парадигму речення формують внутрішньо системні перетворення, які не порушують структурну схему, наприклад, порядок слів у реченні; системні протиставлення речень однієї структурної схеми інших структурних схем, наприклад, активні й пасивні конструкції; протиставлення речень одного зразка іншим синтаксичним одиницям чи їх частинам [119].

Система різних структур в межах речення, які протиставлені за граматичним значеннями, формує поняття «парадигми речення». Першочергове значення при цьому слід віддавати модальності, синтаксичній категорії часу, котрі реалізуються предикативним центром речення.

Категорія модальності може виражатися різними способами (дійсним; умовним; бажальним; спонукальним).

Варто зазначити, що модальна, часова, особова, видова, числова, родова категорії не беруть участі у зміні синтаксичної структури речення, проте впливають на окремі граматичні категорії, тим самим формуючи морфолого-синтаксичну парадигму.

Міжсистемні відношення – це відношення однорівневих синтаксичних одиниць, до яких належать передусім різні співвідношення між односкладними і двоскладними реченнями. Різномірні відношення формуються різними синтаксичними одиницями (реченнями, словосполученнями, мінімальними синтаксичними одиницями).

Отже, для розуміння парадигми речення, яка допомагає розкрити значення структурної схеми, важливо враховувати модальність, синтаксичний час та міжсистемні відношення.

3.3. Різновиди адвербіальних синтаксем в аналізованих романах

Своєрідна компонентна наповнюваність, за допомогою якої виражається загальний смисл синтаксичної конструкції, властива будь-якій типовій семантичній моделі речення. Завдяки словесній будові мовець номінує об'єктивну дійсність.

Така функційність є ознакою семантичного ярусу мови, який відтворює ситуацію з усіма властивими їй характеристиками саме завдяки одиницям семантичної природи – синтаксемам.

Будь-яке відтворення дій, станів, ситуацій, описів смисловою структурою речення може мати додаткове супровідне пояснення, яке виникатиме у процесі повідомлення і може передбачатися розповіддю.

Така додаткове інформаційне навантаження використовують у конструкціях з конкретною метою – уточнення, конкретизація основного значення.

Носіями таких функційних мовними компонентів є детермінанти, які відтворюють семантику обставин, що відображають відношення між рештою компонентів структури, і пояснюють значення складу в цілому.

Обставини – це одиниці формального рівня, вони виконують синтаксичну функцію члена речення.

Детермінанти є одиницями адвербіального простору, який по-різному семантично поширює семантичну структуру речення, вони є синтаксемами, які при цьому оформлюються на основі семантико-синтаксичних відношень, а їхнє функційне призначення – відтворення відповідних явищ дійсності.

Як бачимо, різниця між членом речення та синтаксемою лежить у площині спрямованості залежності та представлення різних ярусів аналізу реченнєвих структур.

Щодо функційності детермінантів, то мовленнєва структура без цих елементів не руйнує зміст речення, сюжетну лінію. Проте синтаксична будова відчутно втрачає свою значеннєву коректність, точність, яку окреслюють завдяки певним обставинним характеристикам.

Отже, наше дослідження мови романів Ю.Винничука засвідчило певну своєрідність компонентного наповнення речень адвербіальними (детермінантними) синтаксемами, що походять від підрядних частин складнопідрядного речення і виражають обставинні значення. Наприклад: *Сни вимучували мене, зривали **серед ночі*** (3); ***В якийсь момент** мені захотілося сказати їй пару теплих слів і чкурнути подалі* (3); *Я ніде не працював, але регулярно **щонеділі** ходив на книжковий базар* (3); ***За лічені хвилини** я вже мав усю панораму* (4); ***Звідтоді щомісяця** я справно доповідав про успішність нафантазованими цифрами* (4); *З Ярком ми товаришували з **дитинства*** (4); *Альберт Кос помер **учора вночі*** (6). Наша картотека чітко відобразила відсутність сполучувальних можливостей, які передбачають предикати. Насамперед на це має вплив процес формування семантико-синтаксичної будови реченнєвої конструкції: намагання забезпечити словесну повноту, увести у склад додаткові пояснення та уточнення, а відтак реалізувати у мовленнєвому акті спілкування комунікативно-інформативну функцію.

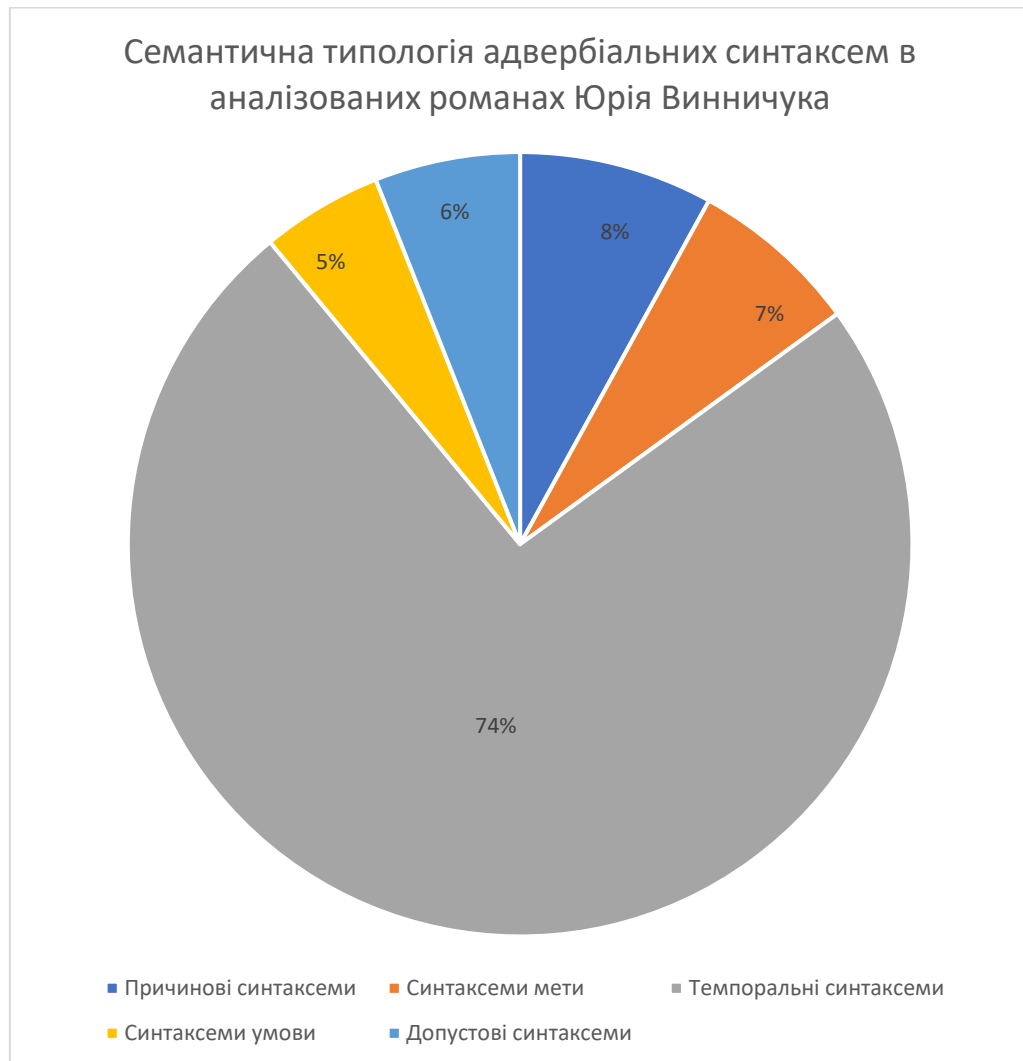
Як відомо, комунікативна організація синтаксичної структури реалізується в актуальному членуванні, яке впливає на відносно вільне розташування цих компонентів у будові. Однак на місце детермінанта у структурі впливають лексико-граматичні показники контекстних слів та комунікативне завдання. Особливістю їх є те, що у мовленнєвій структурі вони часто виконують функцію інформативної доміанти.

Як засвідчив аналіз ілюстративного матеріалу, детермінанти з урахуванням їхньої комунікативної потенції, є відмінними за своєю семантикою, способом утворення і засобами вираження. Тому вичленовування компонентів, які можуть реалізовувати функцію обставинну функцію детермінанта, нами проводилося з урахуванням своєрідності вживання у структурах простих речень та предикативних частинах складних речень, специфіки формального вираження та рівня семантики для реченнєвої будови загалом.

Ми виявили певну своєрідність статистичних даних цих компонентів в аналізованих романах, що засвідчило особливості рис ідіостилю Ю.Винничук. Статистичні дані щодо частотності використання цих одиниць навели в діаграмі (див. рис. 3.1.).

Наша дипломна праця виконувалася в контексті розуміння речення як синтаксичної одиниці-конструкції, якій властива багатоаспектність дослідження. Зважаючи на різні підходи до аналізу цих структур, ми спробували не тільки виявити кількісне співвідношення обставини та детермінанта як одиниць відповідно формального та семантичного рівнів мови у творах конкретного автора, але виявити функційне призначення цих одиниць для різних рівнів мови.

Рис.3.1. Частотність використання типології детермінантних синтаксем (адвербіальних компонентів) в аналізованих романах Ю.Винничука.

Із романів Ю.Винничука шляхом суцільної вибірки було вичленовано 425 речень, у яких ми виявили на формально-синтаксичному рівні різні семантичні типи обставини як одного із другорядних членів речення. Картотека ілюстративного матеріалу засвідчила певну частотність реалізації у мові творів обставин зі значенням місця – 27%, часу – 26 %, способу дії, міри

і ступеня – 18 %, значно рідше – причини – 9 %, мети – 8 %; умови – 6 %, допусту – 7 %. В основу нашої диференціації ми заклали розуміння обставини як необов’язкового, факультативного елемента мовленнєвої структури, функція якої, насамперед, виконання своєрідного супроводу базового речення, не зважаючи на залежність від синтаксичного центру. Крім того, зосереджували свою увагу на розширеному розумінні поняття «структурна схема речення», у якій обставина виконує функцію поширювача синтаксичної будови загалом.

У той же час ми аналізували речення як синтаксичну одиницю-конструкцію, якій властива семантична організація, одиницями якої є синтаксеми, з-поміж яких своєрідну функцію обставинних поширювачів частково реалізують адвербіальні компоненти або по-іншому їх номінують детермінантами. В основі розуміння цього компонента лежить його автономний характер у поширенні синтаксичного центру чи цілого речення, тобто неприслівний компонент, який вільно приєднується, при цьому реалізуючи значення різних ситуативних ознак.

Зважаючи на теоретично обґрунтований поділ семантичних різновидів обставини та детермінанта, ми виявили, що для аналізу детермінантів картковий матеріал представлено 235 синтаксичними конструкціями, у яких функціують детермінанти на позначення часу – 74 %, причини – 8%, мети – 7%, умова – 5 %, допустові синтаксеми – 6%.

Таку не співвіднесеність частотності одних і тих же синтаксичних структур на різних рівнях ми можемо пояснити частково відмінним розумінням понять «обставина» та «детермінант»: прислівна та детермінантна залежність певних семантичних різновидів детермінантних компонентів. Зокрема, на формальному рівні функцію обставини реалізують мовні знаки на позначення часопростору та локації, способу дії як одиниці, що вказує на якісну характеристику ознаки. На семантичному рівні ці одиниці пояснюють

конкретне слово, тобто реалізують прислівну функцію. Особливою рисою детермінантів є поширення синтаксичного центра або базового речення в цілому. Тому із семантичного підходу до детермінантів відносять такі семантичні різновиди синтаксем обставинної семантики: причини, мети, часу, умови, допусту.

Варто зазначити, що прості структури з детермінантними синтаксемами умовно членуємо на дві частини: основну, базову, що відтворює ситуацію через зміст речення і згорнуту частину, трансформовану в адвербіальну синтаксему, яка займає позицію детермінантного компонента синтаксичної структури.

А відтак спробуємо проаналізувати специфіку використання у мові романів Ю.Винничука адвербіальних синтаксем різної семантики.

Наша джерельна база засвідчила, що беззаперечним лідером щодо частоти вживання з-поміж детермінантів в мові аналізованих романів є синтаксема **часу** (74%), яку ще номінують як темпоральну синтаксему, функція якої необхідність фіксації будь-якої ситуації у певному часовому відтинку, насамперед час опорного слова. Вони співвіднесені з підрядними частинами часу складнопідрядних речень, є похідними від них, тому їх ще називають вторинними. Наприклад: ***Потім** я поставив шклянку **на стіл** і сказав* (6); ***Надвечір** задзеленчав телефон* (6); ***Рівно о десятій** вона сіла **до авто*** (6); ***Пополудні** завершив і **дорогою до редакції** завітав **до Обуха*** (6); ***Надвечір** я йому телефонувала* (6); ***За лічені хвилини** я вже мав усю панораму* (4); ***З Ярком** ми товаришували **з дитинства*** (4); ***Одного вечора** Шафа повернувся побитий* (1).

Варто зазначити, що будь-яка подія, оформлена реченням, окреслена у часовому вимірі найменшою мірою залежать від базової реченнєвої структури. Майже усі типи речень можуть містити ці форми.

Семантичні різновиди часових синтаксем залежать від понять тривалості/нетривалості, швидкості, початку часового відліку й завершення ситуації, одночасності й різночасності, послідовності та реальності моменту здійснення дії. Тому ми зафіксували такі варіанти протиставлень темпоральної синтаксеми: одночасність/різночасність перебігу дії і часового моменту, означена-неозначена тривалість, одиничність і повторюваність дії в часі. Наприклад: *Нарешті зараз почнеться забава* (6); *Тета раніше восьмої ніколи з казино не вертається* (6); *Історія ця трапилася 1978 року і тривала рівно 18 днів* (1); *Вранці після пиятики, я почував себе, мов розчавлений автом кіт* (3); *Вони були випиті уночі* (3); *Наступного дня після нашого розлучення я сів за свій безмежний письмовий стіл із рішучим наміром завершити «Мальву Ланду»* (3).

За нашими даними, типовими для аналізованих творів морфологічними варіантами часової синтаксеми є прислівники, прийменниково-відмінкові форми, а також деколи відмінкові варіанти, дієприслівники з контекстуальним обставинним значенням часу, напр.: *Потім прийшов лист з Констанци* (6); *Спочатку він її придушив лише злегка* (6); *Неділю ми провели удвох аж до вечора* (6); *Ми з тобою познайомилися минулої неділі в «Ромі»* (6); *Бо знайшли її на світанку на святого Марка* (6); *Але за годину вона знову приходила* (6); *Звідтоді щомісяця я справно доповідав про успішність нафантазованими цифрами* (4).

Наше дослідження виявило певну специфіку у частотності використання решти семантичних різновидів детермінантних поширювачів. Ми встановили, що наступні проаналізовані групи є малопродуктивними, майже з однаковими статистичними даними в мові аналізованих романів, що становить специфіку його ідеостилю.

Картотека ілюстративного матеріалу виявила 7 % адвербіальних поширювачів із значенням **цілі**, котрі є вторинними від складнопідрядного

речення із підрядними частинами мети. Основна функційність їх реалізації – окреслення наступності щодо часової перспективи, модальної бажаності.

Типовим для мови романів Ю.Винничука є морфологічний варіант цих одиниць – прийменниково-відмінкові форми, а також поодиноким є інфінітив та дієприслівник. Це синтаксичні конструкції на зразок *Тут уже й солдати не витримують і нахабно розлягаються на траві **в чеканні** обіду* (4); *Спочатку моя дружина зібралася до Америки на якесь ліве запрошення **влаштувати** таку ж ліву виставку своїх картин* (3); *Просто приїхали до Львова **погуляти*** (1).

Як відомо, **причинові** синтаксеми відтворюють причинно-наслідкові смислові відношення у будові складної структури, яка є базовою одиницею для утворення простого семантично ускладненого речення.

За нашими даними, частотність використання причинових детермінантів (8 %) підштовхує до розуміння мови автора: небажання зосереджуватися в сюжеті на деталізації причиновості дій своїх героїв. Тільки необхідність поділитися деякими суттєвими для розвитку подій деталями стимулює письменника вживати такі одиниці.

Типовий засіб вираження причинових синтаксем в аналізованих творах є прийменник *від* та форма іменника в родовому відмінку. Такі речення представлено конструкціями на зразок *Лікарі констатували смерть **від** надмірного **вживання** алкоголю* (6). Поодинокими є поєднання прийменників *від, за*, із відмінковими формами, а також раритетною для мови Ю.Винничука є форма дієприслівниками.

Аналіз джерельної бази засвідчив раритетність **допустових** синтаксеми (6 %) як вторинних від складнопідрядних речень з підрядною допустовою частиною. Вони реалізують значення реальної модальності, що суперечить повідомлюваному наслідкові.

Ми зафіксували тільки прийменниково-відмінкову форму вираження цієї одиниці. Це типові для ідіостилю письменника синтаксичні структури із допустовою синтаксемою на зразок *З огляду радіофонізації Львів займав перше місце за кількістю радіоприймачів на 1000 мешканців – 160 (6)*.

Найменшою продуктивністю відзначаються детермінантні синтаксеми зі значенням **умови** (5 %). Вони відтворюють реальну або ірреальну умову, яка лежить в основі проходження певної події. А тому чітко виправданим є їхня похідність від складнопідрядних речень з підрядними умови. Типовий засіб вираження – прийменниково-відмінкові форми.

Щодо загального висновку про типовість для мови романів системи засобів вираження детермінантних компонентів, то, за нашими даними, семантична автономність адвербіальних компонентів реалізується насамперед незалежними формами оформленням. Зазвичай це типові синтетичні та аналітичні прислівники, форми непрямих відмінків, дієприслівниками з обставинним значенням. Наприклад: *У ту ж хвилю хлопець знову пройшов повз нас і ледь помітним рухом кинув недопалок цигарки в Тенгізів келих (4); За кілька хвилин один з поляків залишає авто і заходить в готель (4); Незабаром до мене підішли дві гарненькі дівчини (4); Пізно вночі ми лягали спати (4); Ми зателефонували Василькові і домовилися зустрітися пополу́дні (4); За ці півроку я випив цистерну вина і зо три відра різноманітних коктейлів (1); Одного вечора Шафа повернувся побитий (1)*.

Особливістю ідіостилю Ю.Винничука є певна частотність використання в реченнєвих структурах кількох детермінантних синтаксем, які уточнюють один одним семантику, нашаровуючи глибинність розуміння певної обставини ситуації, так і не формувати ряд семантичної групи, тим самим вносячи різні додаткові доповнювальні значення. Наприклад: *Альберт Кос помер учора вночі (6); Неділю ми провели удвох аж до вечора (6); Бо знайшли її на світанку на святого Марка (6); Але за годину вона знову приходила (6);*

Звідтоді щомісяця я справно доповідав про успішність нафантазованими цифрами (4); Кілька днів перед тим ми зі Славком побували на спиритичному сеанс (4); Історія ця трапилася 1978 року і тривала рівно 18 днів (1).

Отже, адвербіальні поширювачі синтаксичної структури речення, сформовані на основі семантико-синтаксичних відношень, утворюють різні семантичні різновиди в межах простого елементарного й неелементарного речення та у предикативних частинах складних речень.

Висновки до 3 розділу

Сучасна граматистика зосереджується на поєднанні традицій та сучасних поглядів на природу синтаксичних одиниць у виявленні компонентного наповнення синтаксичної структури.

Натепер найбільш уніфікованим є погляд на речення як основну синтаксичну одиницю з властивою їй семантикою, яка містить компоненти, що виділяють поза валентною рамкою предиката, і є словесним продуктом трансформацій базових речень. Ці одиниці виконують функцію поширення будови простого елементарного речення. А відтак виникає модифікована проста структура ускладненого типу із компонентами, які номінують додаткову ситуацію щодо якої виникає і реалізується інша – основна, відтворена предикатом із дієслівним значенням. Вони є самостійними у поглибленні інформації.

Незаперечною є думка тих дослідників, які вважають, що використання обставинних поширювачів передбачено своєрідністю семантико-синтаксичної будови синтаксичної конструкції та тією важливою функційністю, котру вони реалізують. Основна їхня мета – реалізація комунікативних потреб речення.

Бажання автора забрати детермінант із мовленнєвої одиниці ніяким чином не впливає на зміну значення висловлення, оскільки ці одиниці не є

структурно обов'язковими компонентами. Тому мовознавці продовжують визначати межі поняття «структурна схема речення».

Смисл структурної схеми відтворюється певною синтаксичною одиницею-конструкцією, у якій слова з індивідуальним лексичним значенням займають (відтворюються певними засобами вираження) позиції головних або другорядних членів, завдяки чому можемо говорити про семантичну структуру.

Отже, своєрідна компонентна наповнюваність, за допомогою якої виражається загальний смисл синтаксичної конструкції, властива будь-якій типовій семантичній моделі речення. Завдяки словесній будові мовець номінує об'єктивну дійсність.

ВИСНОВКИ

Сьогодні усі лінгвісти одностайні в тому, що для розвитку соціуму важливо знати, розуміти, плекати, розвивати та продовжувати досліджувати мову як найважливіший засіб спілкування, оскільки прикметна її ознака – безперервність розвитку передбачає виявлення нових поглядів, підходів, своєрідності бачення мовної системи.

Кожна реченнєва структура виражає закінчену думку, передаючи ту чи іншу картину об'єктивної дійсності. Тому системний аналіз речення як основної комунікативної одиниці зорієнтований на виявлення своєрідностей граматичної будови певної синтаксичної конструкції через реалізацію його змісту.

Дослідження будови синтаксичних конструкцій передбачає членування його складу на певні компоненти. Найдавнішою й випробуваною часом синтаксичною моделлю речення є *модель членів речення*.

Формально-граматична структура простого речення (сюди ж можна віднести і предикативну частину складного речення, яка структурою дорівнює простому реченню) утворена різними за функційною роллю компонентами – членами речення: головними та другорядними.

Основним критерієм виділення і диференціації другорядних членів речення, як і головних, виступає їхнє граматичне значення, тобто семантико-синтаксичні відношення, у які вони вступають з поширюваними компонентами – головними чи іншими другорядними членами.

Функція другорядних членів речення – це здебільшого пояснення головних членів речення, у зв'язку з чим дехто номінує ці одиниці пояснювальними, наявність таких компонентів у реченні не завжди є обов'язковою. Другорядними їх називають лише з погляду структури, а не змісту, оскільки саме вони нерідко є носіями основного значення. Основа

поділу другорядних членів речення на обставини, додатки і означення – це логічні поняття обставини, об'єкта та атрибута.

Зважаючи на сучасне розуміння поняття «речення» як комунікативної одиниці з позиції різноаспектності (формальний та семантичний підходи) визначають два рівні компонентів: формальний рівень – члени речення – другорядні члени речення: означення, додаток, обставина; семантичний рівень – синтаксеми – первинні та вторинні синтаксеми: атрибутивні, адвербіальні (практично ті ж самі обставини) поширювачі та ін.

Тому поняття «обставини» слід розглядати з позиції формальної будови речення та семантичної структури, тобто той компонент речення, який розглядають із семантичного та формального аспекту.

Мова текстів художніх творів дає письменникові безмежні можливості, аби відтворити сутність усіх сфер людського життя з властивою їй багатогранністю, у безпосередньому розвитку та необхідних змінах. Ідіостиль автора виявляється в доступності відтворення ситуацій за допомогою слів.

У цьому контексті цікавими та напрочуд естетичними, зорієнтованими на відтворення усіляких аспектів життєвих ситуацій, що зацікавили б уважного читача, який полюбляє занурюватися у тенети сюжетних ліній, є художня спадщина інтелектуала, естета та загалом багатогранної особистості – Юрія Винничука. Його авторську лаконічну, але, на диво, інформативну мову презентує компонентне наповнення простих речень. Особливий інтерес викликає система другорядних членів речення, зокрема обставини як різновиду компонентів синтаксичної структури, які виконують своєрідну функцію і не входять у мінімальну структуру речення. А це означає, що завдяки таким одиницям автор намагається чимактивніше допомагати читачеві визначитися із розумінням ситуації. Додаткова інформація про час подій, причину та мету динамізму ситуацій, локацію усього, що відбувається, умови та інші ознаки дії, які мають свого виконавця.

Картотека ілюстративного матеріалу показала, що його ідіостиллю не властива лаконічність загалом. Своє мовне структурне вподобання синтаксичних конструкцій він віддає складним реченням. Нами встановлено таке відсоткове співвідношення простих речень – 46% та складних – 54%. Очевидно, така частотність відобразилася і на змісті синтаксичних будов.

Варто зазначити, що більшість простих речень є семантично вмотивованими на завершеність авторської думки. Ці одиниці відображають своєрідний діалог автора через мову своїх персонажів та читача, який уважно стежить за перебігом подій. Тому ознакою простого речення у мові творів Ю.Винничука є: двоскладність речень – майже в кожній ситуації експліцитно презентовано інформацію про головного учасника ситуації; поширеність структури другорядними членами; повнота відображення змісту.

Аналіз джерельної бази романів Ю.Винничука засвідчив певну своєрідність у функціюванні різновидів обставин. Найчисельнішу групу з оригінальністю відтворення семантики становить обставина місця (27%). Така продуктивність цієї групи слів пояснюється жанровою специфікою творів: динаміка, зміна сюжетних ліній, активність персонажів. Окрім того, поширеними є обставини часу, способу дії, міри і ступеня. Як відомо, усі ситуації реальної дійсності відбуваються в певних часових межах: минуле, теперішнє, майбутнє. Реченнєва структура, яка номінує будь-яку подію, може супроводжуватися інформацією про час її проходження.

Ми встановили, що мові романів Ю.Винничука не є притаманними певні семантичні різновиди слів обставинної семантики. З-поміж таких малопродуктивних груп виявилися обставини, які реалізують супровід ситуацій інформацією про причини та мету, умову та допустовість змістового навантаження базового речення.

Формально-синтаксичний аспект синтаксичної конструкції став базою для того, щоб прислівники, дієприслівники, відмінкові й прийменниково-

відмінкові змогли реалізувати форми значення детермінантів, які сучасні синтаксисти співвідносять із адвербіальними мінімальними синтаксичними одиницями на семантико-синтаксичному рівні.

Більшість лінгвістів натеper визнає такі семантичні межі термінопозначень детермінантного компонента в синтаксистичі: темпоральні, причинові, цільові, умовні, допустові. Основна їхня мета – реалізація комунікативних потреб речення.

Формальний та семантичний рівні взаємодіють завдяки обумовленості зв'язку між лексикою та граматикою. Смысл структурної схеми відтворюється певною синтаксичною одиницею-конструкцією, у якій слова з індивідуальним лексичним значенням займають (відтворюються певними засобами вираження) позиції головних або другорядних членів, завдяки чому можемо говорити про семантичну структуру.

Наша дипломна праця виконувалася в контексті розуміння речення як синтаксичної одиниці-конструкції, якій властива багатоаспектність дослідження. Зважаючи на різні підходи до аналізу цих структур, ми спробували не тільки виявити кількісне співвідношення обставини та детермінанта як одиниць відповідно формального та семантичного рівнів мови у творах конкретного автора, але проаналізувати функційне призначення цих одиниць для різних рівнів мови.

Із романів Ю.Винничука шляхом суцільної вибірки було вичленовано 425 речень, у яких ми виявили на формально-синтаксичному рівні різні семантичні типи обставини як одного із другорядних членів речення. Картотека ілюстративного матеріалу засвідчила певну частотність реалізації у мові творів обставин зі значенням місця – 27%, часу – 26 %, способу дії, міри і ступеня – 18 %, значно рідше – причини – 9 %, мети – 8 %; умови – 6 %, допусту – 7 %. В основу нашої диференціації ми заклали розуміння обставини як необов'язкового, факультативного елемента мовленнєвої структури,

функція якої, насамперед, виконання своєрідного супроводу базового речення, не зважаючи на залежність від синтаксичного центру. Крім того, зосереджували свою увагу на розширеному розумінні поняття «структурна схема речення», у якій обставина виконує функцію поширювача синтаксичної будови загалом.

У той же час ми аналізували речення як синтаксичну одиницю-конструкцію, якій властива семантична організація, одиницями якої є синтаксеми, з-поміж яких своєрідну функцію обставинних поширювачів частково реалізують адвербіальні компоненти або по-іншому їх номінують детермінантами. В основі розуміння цього компонента лежить його автономний характер у поширенні синтаксичного центру чи цілого речення, тобто неприслівний компонент, який вільно приєднується, при цьому реалізуючи значення різних ситуативних ознак.

Зважаючи на теоретично обґрунтований поділ семантичних різновидів обставини та детермінанта, ми виявили, що для аналізу детермінантів картковий матеріал представлено 235 синтаксичними конструкціями, у яких функціують детермінанти на позначення часу – 74 %, причини – 8%, мети – 7%, умова – 5 %, допустові синтаксеми – 6%.

Таку не співвіднесеність частотності одних і тих же синтаксичних структур на різних рівнях ми можемо пояснити частково відмінним розумінням понять «обставина» та «детермінант»: прислівна та детермінантна залежність певних семантичних різновидів детермінантних компонентів. Зокрема, на формальному рівні функцію обставини реалізують мовні знаки на позначення часопростору та локації, способу дії як одиниці, що вказує на якісну характеристику ознаки. На семантичному рівні ці одиниці пояснюють конкретне слово, тобто реалізують прислівну функцію. Особливою рисою детермінантів є поширення синтаксичного центра або базового речення в цілому. Тому із семантичного підходу до детермінантів відносять такі

семантичні різновиди синтаксем обставинної семантики: причини, мети, часу, умови, допусту.

Отже, семантика адverbіальних компонентів згенерована смисловими відношеннями, які відтворюють дані про додаткові події об'єктивної реальності і виформовуються функціями обставинності.

Таким чином, у кожного творця слова свій стиль та художньо-літературна мова, яка утворює систему властивих тільки йому мовленнєвих засобів. Вона, мова, формується на основі відбору та творчого використання лексичних, граматичних та фонетичних явищ мови, і не лише для вираження певного змісту, але і для естетичного впливу на читача. Ю.Винничук як поціновувач великої прози на рівні власної неперевершеної інтелектуальності, завдяки текстам романів засвідчує універсальність своєї мовної особистості, що відтворює його індивідуальний авторський стиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абашина В. Питання комунікативно-прагматичного опису складного речення : аспект актуального членування. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. 344 с.
2. Андерш Й. Ф. До питання про семантичну структуру речення. *Мовознавство*. 1984. №. 5. С. 38–42.
3. Арват Н. Н. До питання про семантичну типологію речення: На мат. східнослов'янських мов. *Мовознавство*. 1979. № 2. С. 24–31.
4. Ачилова В. П. Синтаксис і пунктуація української мови в таблицях та схемах. Сімферополь : Доля, 2006. 182 с.
5. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів : Світ, 2003. 434 с.
6. Баранник Д. Х. Два рівні граматичної структури простого речення. *Мовознавство*. 1993. №6. С. 13–20.
7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
8. Бацевич Ф. С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля дослідницької одиниці. URL : [https:// movoznavstvo. org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=340](https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=340)
9. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія]. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
10. Білецький А. О. Синтаксема – інваріант синтаксичної синтаксеми. *Мовознавство*. 1971. №5. С. 224–232.
11. Білодід О. І. Вчення О. О. Потебні про розвиток структури речення. *Мовознавство*. 1977. № 2. С. 39–50.
12. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посібн. для студ. філол. спеціал. вищих навч. заклад. К. : Вища шк., 2005. 279 с.

- 13.Близнюк Л. М. Семантико-комунікативна та естетична функції поетичного синтаксису. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Філологія. 2011. № 936. Вип. 61. С. 42–46.
- 14.Богушевич Д. Г. Одиниця. Функція. Рівень : До проблеми класифікації одиниць мови. М, 1985.
- 15.Брославська Л. Я., Шевченко І. С. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі. URL: [http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6293/2/Broslavskaya %20L.Y.,%20 Shevchenko, %20I.S..pdf](http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6293/2/Broslavskaya%20L.Y.,%20Shevchenko,%20I.S..pdf)
- 16.Будько М. В. Проблема простого ускладненого речення у вітчизняному мовознавстві. *Мовознавство*. 1991. № 3. С. 63 – 68.
- 17.Булаховський Л. А. Питання синтаксису простого речення в українській мові. *Дослідження з синтаксису української мови*. К. : Вид-во АН УРСР, 1958. С. 11–43.
- 18.Булаховський Л. А. Українська мова. Вибрані праці : В 5-ти т. К., 1977. Т. 2. 431с.
- 19.Бурдаківська Н. М. Вираження відношення причини у структурі простого речення у сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1990. 163 с.
- 20.Вихованець І. Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові. К. : Наук. думка, 1971. 120 с.
- 21.Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення. К. : Наукова думка, 1983. 219 с.
- 22.Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К. : Наукова думка, 1992. 224 с.
- 23.Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів. К. : Либідь, 1993. 368 с.
- 24.Вихованець І. Р. Поняття елементарності синтаксичних одиниць *Лінгвістичні студії*: Зб. наук. праць. Вип. 6. Донецьк: ДонДУ, 2000. С. 17 – 20.

- 25.Вінтонів М. О., Сегін Л. В., Вінтонів Т. М. Синтаксис української мови: навчальний посібник. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/17534/1/M_Vintoniv_L_Sehin_T_Vintoniv_IF.pdf.
- 26.Волох О. Т., Чемерис М. Т. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис. К. : Вища шк., 1989. 334 с.
- 27.Гончар Катерина, Троцюк Аїда. Комунікативно-прагматичні особливості мовленнєвих актів байдужості в сучасному англomовному дискурсі. URL : [file:///C:/Users/Korpus/Downloads/rgf,%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%80+%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%83,+4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korpus/Downloads/rgf,%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%80+%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%83,+4%20(1).pdf)
- 28.Городенська К. Дери́вація синтаксичних одиниць. К. : Наукова думка, 1991. 192 с.
- 29.Гоца Н. М. Текст як лінгвостилістична єдність та основні аспекти й методи його аналізу. *Філологічні науки*. Риторика і стилістика. URL: [www.rusnauka.com/15 DNI.../32722.doc.htm](http://www.rusnauka.com/15_DNI.../32722.doc.htm).
- 30.Грозян Н. Ф. Категорія другорядних членів речення на тлі формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної структур речення : дис...канд.філол.наук : 10.02.01. Луцьк, 2020. 471 с.
- 31.Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : Вибрані праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
- 32.Гуйванюк Н. “Складня” Степана Смаль-Стоцького крізь призму сучасних наукових парадигм. *Українська мова*. 2010. № 1. С. 3 – 15.
- 33.Данеш Й.Ф. До питання про семантичну структуру речення (на матеріалі чеської та української мов). *Мовознавство*. 1984. № 5. С. 38 – 42.
- 34.Дідух Х. І. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. Філологічні науки: Риторика і стилістика. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm.

- 35.Доленко М. Т., Дацюк І. І., Квашук А. Г. Сучасна українська мова. К. : Вища школа, 1987. 346 с.
- 36.Дубова О. А. Другорядні члени речення з синкретичними означально-обставинними ознаками. *Мовознавство*. К., 1989. № 6.
- 37.Дубовик Л. І. Логіко-граматичні аспекти категорії причини : автореф. дис. канд. філол. наук. : 10. 02. 01. Донецьк : ДонНУ, 2005. 20 с.
- 38.Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (просте речення, еквіваленти речень). К. : Наукова думка, 1983. 288 с.
- 39.Дудик П. С. Стилїстика української мови : навчальний посібник. К. : Академія, 2005. 367 с.
- 40.Єрмоленко С. Я. Синтаксис віршової мови (на матеріалі української радянської поезії). Київ : Наукова думка, 1969. 94 с.
- 41.Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. К. : Наук. думка, 1982. 209 с.
- 42.Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності : (стилїстика та культура мови). К. : Довіра, 1999. 431 с.
- 43.Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Вид. 4-е. [підручник] для філологічних факультетів педагогічних інститутів. К. : Вища шк., 1972. 430 с.
- 44.Завальська Л. Основні принципи лінгвопрагматичного аналізу політичного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2019, № 38. Том 3. С.61 – 64.
- 45.Загнітко А. П. Граматична форма та її зміст. *Парадигматика і синтагматика граматичних структур*. К. : НМК ВО, 1992. С. 66 – 75.
- 46.Загнітко А. П. Актуальні проблеми текстової лінгвістики: закономірності внутрішньої текстової організації. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 1999. Вип. 5. С. 95 – 111.

47. Загнітко А. П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого і складного речення. Донецьк : Вид-во ДонНУ, 1994. 204 с.
48. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису : В 3 частинах. Горлівка : ГДПІМ, 2004. Ч. 1. 228 с.
49. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО»», 2011. 992 с.
50. Загнітко А. П. Сучасні українські синтаксичні концепції. Донецький Вісник Наукового Товариства ім. Шевченка. Том І. Донецьк : ДНУ. URL: <http://ruthenia.info/txt/donvisn/t1/07.html>.
51. Заборна М. М. Просте речення. Складні випадки аналізу [навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл.]. Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. 126 с.
52. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. К. : Вища школа, 1986. 168 с.
53. Історія української мови : синтаксис. К. : Наукова думка, 1983. 503 с.
54. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення. К. : Вища школа, 1985. 127 с.
55. Кадомцева Л. О. Граматичні основи класифікації простих речень. *Українське мовознавство*. К., 1988. Вип. 15. С. 69 – 75.
56. Кадомцева Л. О. Ускладнення структури простого речення (синтаксис, семантика, функції) : автореферат дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. К., 1992. 32 с.
57. Каламаж Р. В. Когнітивно-стильовий вимір у психологічних дослідженнях. URL : http://eprints.oa.edu.ua/1443/1/Kalamazh_130912.pdf.
58. Каморникова Ю. Проблема синкретизму членів речення (лінгвоісторіографічний аспект). *Наукові конференції. Серія: Філологічні науки*. 2011. URL :: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/473>
59. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навчальний посібник. К. : Либідь, 1995. 312 с.

- 60.Кислиця Д. Граматика української мови. Ч.ІІ: Синтакса. Нью-Йорк : Вид-во Шкільної ради при УККА, 1990. 88 с.
- 61.Кондратенко Н. В. Лінгвопрагматичні аспекти дослідження політичної комунікації в українському мовознавстві. URL : <file:///C:/Users/Korpus/Downloads/237206-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-543518-1-10-20210713.pdf>
- 62.Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : Монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 320 с.
- 63.Кононенко В. І. Мова. Культура. Стил. Івано-Франківськ, 2002. 346 с.
- 64.Кононенко В. І. Синтаксичні зв'язки в ускладненому реченні. *Українська мова і література в школі*. 1980. №1. С. 27–34.
- 65.Кононенко В. І. Семантичні зв'язки в синтаксисі. *Мовознавство*. 1976. № 1. С. 13–23.
- 66.Кульбабська О. Девербативи в акті предикації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 321–322. С. 160–166.
- 67.Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с
- 68.Кульбабська О. В. Граматичний обсяг терміна «просте ускладнене речення». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Випуск IV. С. 156 – 165.
- 69.Костусяк Н. М. Синтаксичне функціонування граматичних категорій. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Вип. 26. 2012. С. 150–152.
- 70.Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : підруч. для ф-тів мови і літ. пед. ін-тів. К. : Рад. школа, 1965. Ч. II. Синтаксис. 283 с.
- 71.Курс сучасної української літературної мови : у 2 т. / За ред. Л. А. Булаховського. К. : Рад. школа, 1951. Т. II. Синтаксис. 408 с.

72. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. К. : Книгоспілка, 1925. 248 с.
73. Кухарчук І. О. Функціонально-комунікативний напрям дослідження синтаксичної будови мови. 2013. Вип. 10. С. 150 – 155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2013_10_39.
74. Куц О. В. Структурна схема речення як одиниця синтаксичної парадигми. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/15908/1/Kuts.pdf>.
75. Кучер А. Теоретичні засади дослідження лінгвопрагматики. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1248595.pdf>
76. Леута О. І. Модель речення: проблема виділення та кваліфікації. *Гуманітарні науки*. 2004. №2 (8). С. 102 – 107.
77. Марич С. М. Емоційно-експресивний синтаксис української мови. К., 1992. 170 с.
78. Марич С. М. Стилiстичний синтаксис української мови. К. : 1999. 382 с.
79. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови : Підручник / За ред. Л. І. Мацько. К. : Вища шк., 2003. 462 с.
80. Межов О., Костусяк Н. Комунікативно-прагматичні парадигми речень у сучасній українській мові. URL : <https://sdc-journal.com/index.php/journal/article/view/237/181>
81. Мелкумова Т. Стан дослідження комунікативно-прагматичних функцій мовних одиниць. URL : [file:///C:/Users/Korpus/Downloads/63-72%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korpus/Downloads/63-72%20(1).pdf)
82. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. К. : Наукова думка, 1966. 324 с.
83. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. Вид. 2-ге, перероб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. унту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
84. Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 208 с.

- 85.Наливайко Ю. Ю. Синкретизм у системі членів речення : дис... канд. філол.наук : 10.02.01. Донецьк, 2007. 216 с. URL : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/242970.html>
- 86.Науменко А. Філологічний аналіз тексту (Основи лінгвопоетики). Вінниця : Нова книга, 2005. 416 с.
- 87.Омельчук С. Комунікативно-функційний підхід до вивчення синтаксису. *Дивослово*. 2009. № 7. С. 2 – 9.
- 88.Плющ М.Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. К., 1986. 306 с.
- 89.Поліщук Н. П. Категоріальні ознаки тексту в комунікативно-прагматичному вимірі. URL : [111-Текст статті-199-1-10-20160410.pdf](#)
- 90.Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. К., 1992. 197 с.
- 91.Попова І. С. Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспектах : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2012. 40 с.
- 92.Романюк Т. М. Парадигматика простого речення в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Тернопіль, 1999. 24 с.
- 93.Руденко Л. М. Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти). К. : Україна-Віта, 1996. 213 с.
- 94.Ситченко А. Л. Визначення індивідуального стилю письменника на основі структурування. *Дивослово*. 2002. № 5. С. 48–50.
- 95.Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). К. : Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. 148с.
- 96.Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
- 97.Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика напрями та проблеми : [підручник]. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

98. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : [підручник]. Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю. А. 2011. 350 с.
99. Синтаксис словосполучення і простого речення (Синтаксичні категорії і зв'язки). К. : Наук. думка, 1975. 221 с.
100. Синтаксис, семантика і прагматика мовних одиниць / За заг. ред. О. М. Старикової. К. : НМК ВО, 1992. 166 с.
101. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови. К., 1973. 523 с.
102. Слинько І. І. Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : навч. посібник. К. : Вища школа, 1994. 670 с.
103. Сологуб Н. М. Поняття «індивідуальний стиль письменника» в контексті сучасної лінгвістики. Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 117-118. «Слов'янська філлогія» : зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2001. С. 34–38.
104. Сусов І. П. Лінгвістична прагматика. Вінниця : Нова книга, 2009. 272 с.
105. Сучасна українська літературна мова : у 5 т. / за заг. ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1972. Т. 5 : Синтаксис. 515 с.
106. Сучасна українська мова : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко Л. Ю., Григор'єв О. М., С. Є. Долман: за ред. О. Д. Пономарева. [2. вид., перероб.]. К. : Либідь, 2001. 398 с.
107. Сучасна українська літературна мова : підручник / За ред. А. Грищенка. К. : Вища шк., 2002. 439 с.
108. Сучасна українська літературна мова : підручн. для студ. філол. спец. вищих навч. закл. / ред. М. Я. Плющ. 6-те вид., стереотип. К. : Вища школа, 2009. 430 с.

109. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис [підручник] / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева. К. : Знання, 2010. 374 с.
110. Теребус Р. До проблеми ідіостилу: термінологічний аспект. *Науковий журнал*. 2016. № 1. С. 174–182.
111. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
112. Хомич В. І Учення А. П. Грищенка про другорядні члени речення. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: зб. наук. праць. Серія: Філологічні науки (мовознавство) URL : http://irbisnbul.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbul/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzfn_2011_2_10.pdf.
113. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія. Чернівці : «Букрек», 2014. 412 с.
114. Шатілова О. С. Роль прагматичного чинника у виборі різновиду спонукального мовленнєвого акту. URL : http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29330/Shatilova_182-188.pdf?sequence=1
115. Шевельов Ю. В. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Вид. «Молоде життя», 1951. 402 с.
116. Шевченко Г. В. Комунікативно-прагматичний та граматичний аспекти мовних засобів. URL : [file:///C:/Users/Korpus/Downloads/109503%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-232614-1-10-20170904%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korpus/Downloads/109503%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-232614-1-10-20170904%20(1).pdf)
117. Шитик Л. В. Явища синхронної перехідності в синтаксичній системі української літературної мови : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. К., 2014. 40 с.

118. Шульжук К. Ф. Елементарні та неелементарні синтаксичні конструкції. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. праць.* Рівне : РДГУ, 2001. Вип. 9. С. 3–8.
119. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. К. : Видавничий центр «Академія». 2010. 316 с.
120. Щербачук Н. П. Семантико-синтаксична структура простого речення в діалогічному мовленні (на матеріалі художніх творів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2006. 219 с.
121. Щербачук Н. П. Особливості функціонування причинових синтаксем як ускладнювальних компонентів семантичної структури речень-реплік. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»* : збірник наукових праць. Острог: Вид-во НУ «Острозька академія», 2017. Вип. 64. Ч. 2. С. 195–198.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Винничук Ю.** Діви ночі. Роман. 1991. URL: <https://libruk.com.ua/reader/vynnychuk-yurii/8653522/?paragraph=0>
2. **Винничук Ю.** Мальва Ланда. Роман. 2000. URL: <https://online-knigi.com.ua/page/190958?fbclid=IwAR2drkXsoJ2TSk5HrZoPT1xEAj8a0MVsHWkOpP9qlM5v--6rENW01fGFtSE>
3. **Винничук Ю.** Весняні ігри в осінніх садах. Роман. 2005. URL: <https://moreknig.org/reader/76517/>
4. **Винничук Ю.** Груші в тісті. Роман. 2010. URL: file:///C:/Users/Korpus/AppData/Local/Temp/c496fd30-7eb5-4769-8942-8b4164f52763_Hrushy_v_tisti_zbirka.fb2.zip.763/Hrushy_v_tisti_zbirka.fb2
5. **Винничук Ю.** Танго смерті : роман. Харків, 2013. URL : <https://worldinbooks.com.ua/knigi/tanho-smerti-yuriy-vynnychuk/#n1>

6. **Винничук Ю.** Вілла Деккера. Роман. 2021. URL: <https://coollib.net/b/556761-yuriy-pavlovich-vinnichuk-villa-dekkera/read>